

S. GAUDENCJA, TERESA OCHOT

MSZA ŚW. W MODLITEWNIKACH GÓRNOŚLĄSKICH DO 1914 R.

Treść: Wstęp, I. Symboliczne ujęcia Mszy św. II. Parafraza tekstów mszalnych III. Przekład tekstów mszalnych IV. Nabożeństwo komunijne. Zakończenie. Załącznik I i II, Résumé.

WSTĘP

W pracy niniejszej* nazwą Górny Śląsk określono tereny należące obecnie do diecezji katowickiej i opolskiej. Ludność zamieszkująca w omawianym okresie ten obszar posługiwała się w większości językiem polskim, w przeciwieństwie do pozostałych części diecezji wrocławskiej, gdzie przeważał język niemiecki.¹

Do roku 1914 ograniczono się dlatego, że od tego roku zaczyna się nowy okres w dziejach Górnego Śląska. W wyniku pierwszej wojny światowej część Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego wróciła do Polski.² Z nich utworzono nową diecezję katowicką.

Modlitewniki stanowią swoisty rodzaj literacki, którym dotąd prawie się nie zajmowano.³ To samo dotyczy modlitewników górnośląskich. Stąd wynikła potrzeba zajęcia się nimi. Z bogactwa materiału zawartego w modlitewnikach wybrano mały wycinek, a mianowicie modlitwy na czas Mszy św.

Najstarszy z odnalezionych modlitewników górnośląskich pochodzi z 1565 r.⁴ Nie zawiera jednak modlitw mszalnych. Dopiero w modlitewniku z 1782 r. odnaleziono nabożeństwo mszalne.⁵ Na 154 książki nabożne, do których obecnie można jeszcze dotrzeć, w 103 znajdują się nabożeństwa mszalne obok pieśni mszalnych i nabożeństw komunijnych.*

* Jest to drugi rozdział pracy magisterskiej pisanej pod kier. Ks. Prof. Dra W. Schenka, pt. *Msza św. w modlitewnikach górnośląskich do 1914 r.*, Lublin 1967, 59—101, 103—105, 164—179, (wprowadzono do tego rozdziału nieliczne zmiany).

¹ A. Hlond, bp, *Przejęcie jurysdykcji nad Śląskiem Cieszyńskim*, „Wiadomości Diecezjalne” Katowice 1925/1926, 5; J. Londzin ks., *Historja Generalnego Wikarjatu w Cieszynie*, Cieszyn 1926, 3; W. Ogrodziński, *Związki duchowe Śląska z Krakowem na przełomie wieków XVIII i XIX*, Katowice 1935, 19—20; tenże, *Dzieje piśmienictwa śląskiego*, Katowice—Wrocław 1946, 112; W. Urban bp, *Język polski w duszpasterstwie diecezji wrocławskiej*, „Polonia Sacra” 2 (1958) 222—223; tenże, *Materiały do dziejów polskości na Śląsku w wizytacjach diecezji wrocławskiej*, „Sobótka” 14 (1959) 2, 175; T. Musioł, *Szkołnictwo polskie na Śląsku Opolskim w okresie międzywojennym*, „Biuletyn Nauczyciela Opolskiego, Specjalny”, 2 (1960) 13.

² K. Piwarski, *Historia Śląska w zarysie*, Katowice—Wrocław 1947, 399—420.

³ Fr. Haimerl, *Mittelalterliche Frömmigkeit im Spiegel der Gebetbuchliteratur Süddeutschlands*, München 1952, 1.

⁴ Schörm, *Gebett wider den Türken*, Neyss 1565.

⁵ por. Załącznik I niniejszej pracy poz. 3 (dalej cytuję się: I, 3).

W pięciu modlitewnikach są tylko nabożeństwa komunijne, w trzech same pieśni mszalne, a 43 nie zawierają materiału związanego ze Mszą św. We wszystkich omawianych modlitewnikach występują również inne modlitwy czy pieśni, które nie stanowią przedmiotu badań niniejszej pracy. 5 z nich pochodzi z XVIII w.⁶ Reszta, a więc przytłaczająca większość była wydana w XIX i XX w.

W poszczególnych modlitewnikach górnośląskich omawianego okresu występuje po kilka nabożeństw mszalnych. Najwięcej nabożeństw mszalnych zawiera modlitewnik "Weg zum Himmel" ks. L. Skowronka zawierający siedem różnych nabożeństw mszalnych⁷. Cztery z nich łączą na różny sposób parafrazę z tekstami liturgicznymi, dwa stanowią całkowitą parafrazę, a jedno zawiera rozważanie Męki Pańskiej. „*Najśłodsze Serce Jezusa*” — podaje cztery takie nabożeństwa: rozważanie Męki Pańskiej, rozważanie boleści Serca Jezusowego, parafrazę całkowitą oraz połączenie parafrazy z tekstem liturgicznym.⁸ Podobnie „*Śpiewnik dla ludu katolickiego*” ma cztery „sposoby słuchania Mszy św.” — jedną parafrazę całkowitą i trzy parafrazy częściowe, połączone z liturgicznymi tekstami mszalnymi⁹.

W oparciu o omawiane źródła nie da się ustalić czasowej kolejności występowania poszczególnych form modlitewnych, sugerowanych przez autorów do odmawiania podczas Mszy św. Wszystkie te formy pojawiają się w modlitewnikach w całym omawianym okresie.

W opisywaniu analizowanych formuł modlitewnych na czas Mszy św. używana będzie terminologia modlitewników. Metodą analizy historycznej ustalony zostanie stosunek tych modlitw do liturgicznych tekstów mszalnych (ordinarium i proprium). Ponieważ rubryki alegoryzujące stanowią formę treściowo najbardziej oddaloną od liturgicznych tekstów mszalnych, omówione zostaną na pierwszym planie. Następnie w miarę zbliżania się do tekstów autentycznych poprzez parafrazę całkowitą i częściową połączoną z innymi formami, przejdzie się do analizy nielicznych dosłownych tłumaczeń ordinarium i proprium Missae. Po nich omówione zostanie zagadnienie nabożeństw komunijnych. Do pracy dołącza się: Chronologiczne zestawienie modlitewników zawierających nabożeństwa mszalne — jako załącznik I¹⁰. Po nim umieszczono jako załącznik II — Spis pieśni mszalnych znajdujących się w omawianych modlitewnikach¹¹.

I. SYMBOLICZNE UJĘCIE MSZY ŚW.

Modlitwy przeznaczone w modlitewnikach na czas Mszy św. nie zawsze zawierały treść liturgii mszalnej. Teksty liturgiczne niezrozumiałe dla wiernych próbowano w sposób symboliczny zbliżyć wiernym. Po-

⁶ I, 1—5.

⁷ I, 104.

⁸ I, 61.

⁹ I, 73.

¹⁰ por. Załącznik I, s. 193—204 (stanowi on zał. II pracy magisterskiej s. 164—175, której rozdz. II przytaczamy).

¹¹ Załącznik II, s. 204—205 (pieśniami mszalnymi niniejsza praca szczegółowo się nie zajmuje).

szczególne momenty Mszy św. oznaczały albo całe dzieło zbawcze od oczekiwania na Mesjasza począwszy¹², albo Mękę Pańską do Wniebowstąpienia¹³ lub do Zesłania Ducha Św. włącznie¹⁴, albo też cierpienia Serca Jezusowego podczas Męki¹⁵.

a) Rozważanie całego dzieła zbawczego znajduje się np. w „Przewodniku duchownym”, gdzie: Introit i Kyrie — przypomnieć ma gorące prośby Sprawiedliwych oczekujących tysiące lat na Mesjasza. Gloria upamiętnia śpiew Aniołów w Betleem. Słowa „Dominus vobiscum” ogłaszają pokój, jakim napelnieni zostali pasterze, królowie, Symeon, Anna i doktorowie, przy zetknięciu się z Jezusem. Kolekta odmawiana przez kapłana ma być okazją do rozważania pobożności Jezusa od lat dziecięcych do chrztu w Jordanie. Epistoła wskazuje na pokutę głoszoną przez Jana Chrzciiciela, a Graduał stanowić ma odpowiedź Żydów zachęconych wezwaniem Jana. Ewangelia uobecnia nauczającego Jezusa. Credo jest wyznaniem wiary w Chrystusa i wyrazem radości z przyjmowania tej nauki przez szerokie rzesze. Ciche modlitwy przed Prefacją świadczą o ukrywaniu się Jezusa przed męką w Efreem. Prefacja i Sanctus ma złączyć myśli wiernych z hołdem składanym Jezusowi wjeżdżającemu do Jeruzalem. Przed Podniesieniem rozważać można cierpienia Jezusa od Wieczernika do chwili skazania Go na śmierć, a Chrystusa wiszącego na krzyżu przypomina moment podniesienia. Po przeistoczeniu przemyśleć warto, co Jezus wycierpiał wisząc trzy godziny na krzyżu. Wyznanie wiary przez Setnika, uprzytomnić ma wiernym — „Pater noster”. Komunia św. uobecnia pogrzeb Pański. Modlitwy po Komunii św. są przypomnieniem zmartwychwstania, „Ite missa est” — znaczy rozesłanie Apostołów dla głoszenia dobrej nowiny i Wniebowstąpienie Pańskie, a ostatnie błogosławieństwo — zstąpienie Ducha Św. na Apostołów¹⁶.

b) Częściej pojawia się drugie ujęcie symboliczne Mszy św. zacieśniające rozważanie do samej Męki Pańskiej. Do tego „sposobu słuchania” przygotowano wiernym specjalne wzory, które z minimalnymi różnicami powtarzały się w wielu XIX i XX-wiecznych modlitewnikach¹⁷. Według nich przed wejściem kapłana do ołtarza należy wzbudzić własną intencję. Wyjście kapłana z zakrystii oznacza pożegnanie Pana Jezusa z Matką Najświętszą i udanie się z uczniami do Ogrójca. Rozłączenie się

¹² *Duszy Przewodnik*, Mikołów 1862², 204—215; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 302—304.

¹³ *Zabawa duchowna*, Opole 1845, 49—80; *Wybór najosobliwszych nabożeństw i pieśni*, Piekary 1896, 14—39.

¹⁴ *Dostateczny Śpiewnik* (K. Piekoszowski), Piekary 1874⁵, 160—169; *Kancynał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 477—486; *Kancynał katolicki* (A. Janusz ks.), Cieszyn 1891³, 156—168; *Najśłodsze Serce Jezusa*, Gliwice 1890³, 88—105; *Wybór osobliwych nabożeństw*, Opole 1857, 20—40.

¹⁵ *Najśłodsze Serca Jezusa*, Gliwice 1890², 44—58 (to samo w wydaniu 1910¹¹ oraz 1914¹²).

¹⁶ *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 302—304; *Duszy przewodnik do Ojczyzny Niebieskiej*, Mikołów 1862, 204—206 (wnosi nieliczne zmiany w kolejności następujących po sobie rubryk). Podobny wykład był już znany w XV w., por. P. Szczaniecki, OSB, *Służba Boża w dawnej Polsce*, Poznań — Warszawa — Lublin 1967 II, 106.

¹⁷ *Zabawa duchowna*, Opole 1840, 45—80; *Perlen der Andacht*, Nicolai (1877), 36—51; *Katolik w modlitwie*, Mikołów 1882¹², 13—19; *Ołtarz miłości*, Piekary 1885, 362—379; *Najśłodsze Serce Jezusa*, Gliwice 1891, 88—105; *Wybór najosobliwszych nabożeństw*, Piekary 1896, 14—39; L. Skowronek, ks. *Droga do Nieba*, Racibórz 1907, 607—616.

kapłana z ministrantami przypomina odejście Chrystusa od Apostołów, którzy osamotnieni posnęli. Gdy kapłan stawia kielich na boku ołtarza myśleć można o prośbie Chrystusa skierowanej do Boga Ojca o oddalenie kielicha boleści, a gdy ustawia kielich na środku ołtarza o poddaniu się woli Ojca. Przejście od kielicha do mszału, wyraża drugie błaganie Zbawiciela o oddalenie cierpienia, ale już jego powrót do kielicha jest wyrazem zgody na nie. Kapłan schodzący do ministrantów uzmysłowić ma przyjście Jezusa do śpiących Apostołów, a początek modlitw u stopni ołtarza, pobudzenie sennych do czujności i modlitwy. Celebrans pochyłony w czasie Confiteor przedstawia Chrystusa upadającego na twarz i oblanego krwawym potem; przyjęcie przez celebransa postawy wyprostowanej — pocieszenie Jezusa przez Anioła. Następne modlitwy u stopni ołtarza oznajmiać mają rozmowy zbliżającego się zdrajcy z żołnierzami. Wejście kapłana na stopnie i zbliżenie się do ołtarza przypomina podejście Jezusa do zdrajcy z zapytaniem „przyjacielu, po coś tu przyszedłeś?”, a ucałowanie ołtarza — zdradziecki pocałunek Judasza. Gdy celebrans idzie do mszału, można rozważyć pojmanie i prowadzenie Zbawiciela do Annasza, a w czasie Introitu — sąd u Annasza. Kyrie ma ułatwić uzmysłowienie hałaśliwego i brutalnego prowadzenia Jezusa od Annasza do Kajfasza¹⁸. Podczas Gloria — Chrystus uroczyście przed Kajfaszem wyznaje swe Bóstwo. Zwrócenie się kapłana do wiernych słowami „Dominus vobiscum” — znaczy spoliczkowanie Jezusa przez żołnierza, a nocne naigrawanie z Jezusa przemysleć można w ramach Kolekty. Lekcja ma zbliżyć rozmowę Piotra z żołnierzami i zaparcie się Mistrza. Lekkie zwrócenie się celebransa po lekcji w kierunku ministranta uprzytamnia spojrzenie Nauczyciela na Piotra, wywołujące szczery żal i łzy skruchy. Postawa kapłana podczas „Munda cor” — wyobraża nocne przebywanie Jezusa w lochu podziemnym. Gdy mszał przenoszą na stronę Ewangelii, przemysleć należy zgromadzenie starszyny żydowskiej decydujące o oddaniu Chrystusa w ręce Piłata, a podczas Ewangelii — fałszywe oskarżenie Zbawiciela. Ucałowanie Mszału po Ewangelii znaczy uznanie przez Piłata niewinności Oskarżonego. Na Credo — Jezusa prowadzą do Heroda. Wezwanie „Dominus vobiscum”, przypomina przyprowadzenie Chrystusa od Heroda i skazanie Go przez Piłata na ubiczowanie. Odkrycie kielicha sugeruje myśl o obnażeniu Jezusa z szat, a ofiarowanie hostii — przywiązanie Go do słupa. Gdy kapłan idzie nalewać do kielicha wina i wody, można myśleć o prowadzeniu ubiczowanego Zbawcy na miejsce cierniem ukoronowania. W czasie odmawiania przez celebransa „In spiritu humilitatis” rozważać można, co wycierpiał Pan Jezus od żołnierzy, którzy po straszliwym cierniem ukoronowaniu włożyli trzcinę w Jego ręce i wyśmiewali Go. Umywanie rąk przez kapłana znaczy umycie rąk przez Piłata na znak wyłączenia się z tej niesprawiedliwej sprawy. Powrót kapłana do kielicha przypomina wyprowadzenie Jezusa przed zgromadzonych i ogłoszenie przez Piłata Jego niewinności. „Orate fratres” — uprzytomnić ma ukazanie Chrystusa przez namiestnika rzymskiego ze słowami „Oto człowiek”. Sekreta ma zwrócić uwagę wiernych na moment skazania Zbawiciela na

¹⁸ L. Skowronek, Ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 526—527; — zmienia niektóre rubryki.

śmierć, a Prefacja na odczytanie zebranych tego niesprawiedliwego wyroku. Dźwięk dzwonka na „Sanctus” wyobrazić ma Żydów, przynagających żołnierzy do nałożenia krzyża na zbolale ramiona Jezusa Chrystusa. Odmawianie „Te igitur” i całowanie ołtarza świadczyć ma o pierwszym upadku Jezusa pod krzyżem; „Memento” — o cichym znoszeniu przez Chrystusa cierpień, a głośnie „Et omnium circumstantium” — o zmuszeniu Szymona do niesienia krzyża Jezusowego. W czasie „Communicantes” przypomnieć sobie można Najświętszą Maryję Pannę i niewiasty towarzyszące Chrystusowi niosącemu krzyż. Wyciągnięte nad kielichem ręce celebransa odzwierciedlają moment zwrócenia się bezlitosnych katów do Jezusa, który resztkami sił wyszedł na Kalwarię i odarcie Go z szat. Znak krzyża nad kielichem i hostią oznacza ukrzyżowanie Zbawiciela, a podniesienie Hostii — postawienie Ukrzyżowanego na Golgotcie. Podniesienie Kielicha ma uprzytomnić wiernym obfitość Krwi wypływającej z przenaświętszych Ran Zbawiciela. Znaki krzyża świętego czynione nad przeistoczonymi Postaciami podsunąć mają myśl o współukrzyżowanych łotrach. „Supplices” i całowanie ołtarza przypomina modlitwę Jezusa za katów. „Memento” zbliża myśl o tym, jak Zbawiciel poleca św. Janowi swą Matkę Najświętszą. Na „Nobis quoque peccatoribus” — wyobrazić sobie można bijących się w piersi Żydów, wyznających Bóstwo Chrystusa i wołanie łotra o zmiłowanie. Gdy celebrans podnosi Kielich z Hostią na „Per ipsum” należałoby rozważać pragnienie Jezusa na krzyżu i napojenie Go octem z żółcią. „Oremus” — wyobraza wołanie do Ojca — „Czemuś mnie opuścił”¹⁹. Żegnanie się kapłana pateną przypomina konanie Jezusa, a łamanie Hostii — oddzielanie duszy od ciała i jak Jezus oddał ducha swego w ręce Ojca. Wpuszczenie partykuły do kielicha oznacza zstąpienie Odkupiciela do otchłani, gdzie czekali na Niego Sprawiedliwi Starego Testamentu. „Agnus Dei” uprzytomnić ma wiernym moment otwarcia przez Setnika boku Zbawiciela. W czasie modlitw kapłana przed Komunią św. należy zwrócić uwagę na przyjaciół Jezusa proszących o Jego Ciało i zdjęcie Go z krzyża oraz na boleści Matki Najświętszej piastującej swego umęczonego Syna. Gdy celebrans bierze patenę i Hostię do ręki, i bije się w piersi, przemyśleć należy pogrzeb Jezusowy, a gdy spożywa Komunię św. — złożenie Chrystusa do grobu. Umywanie palców winem i wodą, ma uobecnąć płacz pobożnych niewiast nad św. grobem. Nakrycie kielicha bursą znaczy przytoczenie na grób kamienia i przypieczętowanie go. Z kolei kapłan wraca do Mszału — ma to przypomnieć powrót uczestników najświętszego pogrzebu do domów. Gdy kapłan idzie na środek ołtarza, myśleć można o niewiastach idących do grobu, w czasie całowania ołtarza — o ukazaniu się Jezusa zmartwychwstałego Marii Magdalenie, która chciała Jego stopy ucałować, a podczas „Oracji” — o rożgłoszeniu przez Magdalenę nowiny zmartwychwstania. Powrót celebransa na środek ołtarza stanowi okazję przemyślenia podróży Apostołów do Galilei. Pozdrowienie „Dominus vobiscum” uprzytomnić ma ukazanie się Zmartwychwstałego Pana Jezusa Uczniom, a „Ite missa est” — rozesłanie Apostołów z dobrą nowiną na cały świat. „Placeat” — oznacza ostatnią rozmowę Jezusa z Uczniami, a błogosławieństwo końcowe — wstępującego do nieba Zbawiciela, bło-

¹⁹ Wybór osobliwych nabożeństw, Opole 1857, 29—32 (wnosi zmiany).

gosławiącego zebranych. Ostatnia Ewangelia przypomina Apostołów rozproszonych po całym świecie dla głoszenia Ewangelii.²⁰

Rozważanie Męki Pańskiej przeznaczone na czas Mszy św. jest w niektórych modlitewnikach poszerzone do Zesłania Ducha Św. W nich to „Postcommunio” oznacza czterdziestodniowy pobyt Zbawiciela po zmartwychwstaniu w gronie uczniów, następnie „Dominus vobiscum” — wniebowstąpienie, a błogosławieństwo — Zesłanie Ducha Św. na Uczniów²¹.

Po każdej rubryce zwracającej uwagę na poszczególny moment z dzieła Odkupienia następuje stosowna do treści tej rubryki modlitwa. W niektórych wypadkach obok modlitwy znajduje się pieśń tej samej treści²².

c) Inne modlitewniki w cierpieniach Serca Jezusowego rozpamiętują całą Mękę Pańską. Rozważania te podzielono na cztery części. Od początku do Ewangelii rozprawdzone są w odpowiedniej modlitwie cierpienia Serca Jezusowego w czasie Jego pobytu w Ogrójcu; od Ewangelii do Podniesienia — zniewagi podczas pojmania i osądzenia Jezusa na śmierć. Po podniesieniu do Komunii św. — przedstawione są boleści Serca Najświętszego w drodze na Kalwarię i na Krzyżu, a od Komunii św. do końca Mszy św. — pogrzeb, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie Zbawiciela²³.

d) Nie tylko Msza św. ale i szaty, i naczynia liturgiczne miały swój sens symboliczny. Jako przykład może posłużyć tego rodzaju wykład z „Zabawy duchowej”:

„Ażeby wiedzieć, co wyraża ubiór Kapłański, taką się daje naukę. Kapłan sam znaczy Osobę Chrystusa Pana. Humerał znaczy ową szatę, którą oczy zasłaniali Jezusowi Panu Żołnierze, gdy Go pięściami w kark bili, zgadywać mu kazali, kto go bije. Alba znaczy szatę białą, którą u Heroda był Pan Jezus na pośmiech ubrany. Pas, znaczy owe powrozy, które Pan Jezus był wiązany. Manipularz na ręce, znaczy owe związanie rąk Jezusowych. Stuła na szyi, znaczy łańcuch, którym Go prowadzono do Piłata na śmierć. Ornat, na którym się ślup i krzyż wyraża, znaczy krzyż ciężki, który Pan Jezus na swoich dźwigał ramionach. Kielich znaczy mękę Pańską, albowiem tak ową nazwał sam Chrystus Pan, modląc się w Ogrójcu. Welum na kielichu znaczy ową chustę, którą Weronika św. twarz otarła Jezusowi Panu krzyż dźwigającemu. Korporał znaczy prześcieradło owe, którym Ciało Jezusa Pana obwinione było w grobie. Pala, którą kapłan nakrywa kielich, znaczy koronę cierniową, którą Żydzi na głowę Jezusa wtłoczyli. Patena znaczy ową deskę albo mary, na których Ciało Pana Jezusa niesiono do grobu. Puryfikaterz znaczy ów ręcznik, albo prześcieradło, którym nagość Pana Jezusa wiszącego na krzyżu sromotnie okryta była. Bursa na wierzchu, znaczy on kamień, którym Pan Jezus był przywalony”²⁴. W innym wykładzie stuła znaczy krzyż Pana Jezusa, ornat — szaty szkarłatne; ołtarz — krzyż, do którego Jezusa przybito;

²⁰ Przytoczony wykład wyjęto z: *Zabawa duchowna*, Opole 1845, 49—80.

²¹ Wybór osobliwych nabożeństw, Opole 1857, 20—40; *Kancyonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 477—486.

²² *Zabawa duchowna*, Opole 1845, 56; *Droga Krzyżowa*, Racibórz (1906) 21—31; L. Skowronek Ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910, 525, 528.

²³ *Najśodsze Serce Jezusa*, Gliwice 1890, 44—58 oraz w wydaniach następnych tego modlitewnika, G. św. Anny 1910¹¹ i 1914¹², 46—58.

²⁴ *Zabawa duchowna*, Opole 1845, 47—49.

kielich — grób Pański; patena kamień — grobowy, a palla — pieczęcie²⁵. Powyższe przykłady sposobów uczestniczenia we Mszy św. oraz wykłady wskazujące na symboliczne znaczenie szat i naczyń liturgicznych świadczą o wielkim oddaleniu się od prawdziwej liturgii. Każdy ruch celebransa, zmiana miejsca, układ rąk, dotknięcie się ołtarza, mszału, kielicha, słowo, modlitwa itd. miało być okazją do przypomnienia któregoś bardzo szczegółowego momentu z życia lub Męki Pana Jezusa. Sam celebrans w różnych momentach Mszy św. kogo innego miał przypominać. Najczęściej Chrystusa, ale w innych momentach: Judasza, żołnierzy, Piłata, katów z Kalwarii, dobrego łotra, setnika, przyjaciół zdejmujących Jezusa z krzyża i kładących Go do grobu, niewiasty płaczące nad grobem. Magdalenę rozgłaszającą wieść o Zmartwychwstaniu oraz Apostołów podróżujących do Galilei.

Rozważania Męki Pańskiej podczas Mszy św. rozłożono na 65 następujących po sobie momentów bolesnych z życia Jezusa od pożegnania się z Matką Najświętszą (przed pójściem do Ogrójca) aż do powrotu uczestników największego pogrzebu do domów włącznie oraz zakończono dwunastoma fragmentami związanymi ze zmartwychwstaniem, wniebowstąpieniem i zesłaniem Ducha Św.

Uważne uchwycenie poszczególnych części Mszy św. i najdrobniejszych gestów kapłana-celebransa pozwoliło na korzystanie z powyższych wzorów i rozważanie tajemnic Pańskich.

Częste przytaczanie tego „sposobu słuchania Mszy św.” w omawianych książkach modlitewnych pozwala wnioskować o rozpowszechnieniu tego sposobu, który mimo wielu zmian zachodzących w dziejach społeczeństw przetrwał od IX w. do wieku XX.²⁶

II. PARAFRAZA TEKSTÓW MSZALNYCH

A. Parafraza wszystkich modlitw

1) Modlitwy zaczerpnięte z dzieł Świętych

Jako parafrazę przyjęto w tej pracy swobodną przeróbkę tekstu mszalnego z zachowaniem jego treści. Najpierw zwróci się uwagę na parafrazę całkowitą tekstów mszalnych, a następnie na występującą także w modlitewnikach parafrazę częściową.

W ramach parafrazy wszystkich tekstów liturgii mszalnej oddzielną grupę stanowią modlitwy na czas Mszy św. zaczerpnięte z dzieł św. Gertrudy i Mechtyldy oraz św. Franciszka Salezego. Jedno z nabożeństw znajdujących się w książce „*Modlitwy św. Gertrudy*” stanowi zestaw modlitw pochodzących z pism św. Gertrudy²⁷, św. Mechtyldy²⁸, i od nieznanego kompilatora²⁹.

Autor tegoż modlitewnika zaznacza, że ten sposób modlenia się podczas Mszy św., czyli parafraza liturgicznych tekstów mszalnych — nie jest jedynym. Można także układać własne modlitwy.

²⁵ Przewodnik duchowny, Mikołów (1899)², 305.

²⁶ W. Hozakowski ks., *Dzieje Mszy św.*, Poznań 1914, 181—182; W. Schenk ks., *Udział ludu w ofierze Mszy św.*, Lublin 1960, 16, 28; P. Szczaniecki OSB, *Służba Boża w dawnej Polsce*, Poznań, Warszawa, Lublin 1962, 16—18.

Modlitewnik „Modlitwy św. Gertrudy” w powyższym nabożeństwie mszalnym zaleca trzykrotne uderzenie się w piersi podczas podniesienia Hostii i Kielicha. Po „Baranku Boży” wyznacza czas na prywatne modlitwy nie związane ze Mszą św., a podczas Ostatniej Ewangelii zaleca skłon na słowa: A Słowo stało się ciałem³⁰. Oprócz tego modlitewnik ten poleca trzykrotne odmówienie podczas Mszy św. „Pacierza”³¹: po Sanctus, po Per Ipsum, oraz po Komunii św.

W omawianej parafrazie zauważyć można wpływy antyariańskie. Msza św. to „Straszna Tajemnica”. Modlitwy na czas Mszy św. cechuje wielka pogarda dla człowieka. Dla przykładu: w modlitwach podczas Kanonu czyta się: „iż oczy ku Niemu maluczkość moja podnieść nie śmie; więc zatopiwszy się w najgłębszej pokorze leżeć będę”. dystans istniejący między człowiekiem a Bogiem wyrównał Syn Boży swoją bolesną ofiarą³².

„Modlitwa przy początku Mszy św.” obejmuje treść modlitw mszalnych do „ofiarowania”. Jest ona błaganiem o jak najgodniejsze „słuchanie” Mszy św. oraz o gorliwych kapłanów sprawujących na całym świecie tę Najświętszą Ofiarę. Z prośbą tą połączony jest akt przebłagania za grzechy własne i całego świata. Na czas czytań nie przytacza autor żadnych modlitw. „Przy ofiarowaniu” — dziękuje się Bogu Ojcu przez ofiarę Syna za wszystkie otrzymane dobra. W modlitwie tej mieści się treść modlitw kapłańskich odmawianych podczas przygotowania darów ofiarnych. Na „Suscipiat” zalecane jest odmówienie odpowiedzi ministranta. Sekreta — nazwana tajemną modlitwą kapłana, jest prośbą o przyjęcie przez Boga Ojca ofiary Syna wraz z Kościołem, jako prze-

²⁷ *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom (1898)⁵, 2 1—40 — podaje modlitwy zaczerpnięte z dzieła św. Gertrudy, przetłumaczonego przez ks. J. G a w a t h a pt. *Posel Boskiéy łaskowości*. Lwów 1648. (Podane zostaną kolejno: miejsce modlitw w modlitewniku, następnie w: *Posel Boskiéy łaskowości*): „Podczas Kanonu” 27—29. — Księga 3 rozdz. 6; „Po Elewacyi” 30—32 — Księga 4, rozdz. 18; „Gdy kapłan mówi: Panie, nie jestem godzien” 34—35 — Księga 4, rozdz. 54; „Nabożnie skłoniwszy się” (koniec Mszy św.) 37 — Księga 4 rozdz. 3.

²⁸ Druga część modlitw wyjęta jest z dzieła św. Mechtyldy, przetłumaczonego również przez ks. J. Gawatha, pt. *Zwierciadło duchownéy łaski*, Lwów 1645 (j. w. — dane z modlitewnika i „Zwierciadła duchownéy łaski”): „Na Prefacyą” 26—27 Księga 4, rozdz. 28; „Pod czas Kanonu” 27—29 — Księga 2, rozdz. 3; „gdy kapłan mówi: Baranku Boży”, 33—34 — Księga 3, rozdz. 19; „Gdy kapłan mówi: Panie nie jestem godzien” 34—35 — Księga 1, rozdz. 9; „Po Komunii” 36 — Księga 4, rozdz. 19.

²⁹ „Modlitwy przy początku Mszy św.” tamże 21—23; „Podczas Sekretu albo tajnych Modlitw Kapłana” 25—26; „Gdy Hostyą podnoszą” 29; „Modlitwa do Boga Ojca” 29—30; „Gdy Kielich podnoszą” 30; „Ofiarowanie” 33; „Komunia albo Ciała Chrystusowego przyjmowanie” 35—36; „Na pożegnanie przy Mszy świętej” 36—37. Książka ta istnieje od XVII w. W 1670 r. ukazała się po raz pierwszy w Kolonii, gdzie też była kilkakrotnie przedrukowana. Niektóre jej części uległy zmianom. Bez zmian pozostały modlitwy do Mszy św. W 1697 r. ukazał się jej przekład polski w Toruniu, a w 1722 r. na Jasnej Górze, *Getruda Święta*, W: *Estr.* III, 6, 116—117; *Preces Gertrudiane*, *Friburgi Brisgoviae* 1919, V—VII.

³⁰ *Modlitwy św. Gertrudy*, 29—30, 34, 37. Uwaga o biciu się w piersi podczas Podniesienia kielicha pochodzi prawdopodobnie od kompilatora.

³¹ „Pacierz” jest to popularna nazwa Modlitwy Pańskiej, por. P. Szczaniecki, *OSB*, dz. cyt. 1, 140.

³² *Modlitwy św. Gertrudy*, 22; 24—28; W. S c h e n k ks., *Liturgia Sakramentów świętych*, Lublin 1962, 1, 93. Msza św. uważana jest za „mysterium tremendum”, zwłaszcza przeistoczenie stanowi „straszną tajemnicę”, niezrozumiałą dla samych Niebian — W kielichu mszalnym ofiaruje serce „szpetne i smrodliwe”, aby było przeistoczone razem z winem.

blaganie za grzechy całego świata. Na „Prefacyą” — w łączności z Dworem Niebieskim wychwala się Boga słowami „Święty, Święty Pan zastępów ect.” Treść modlitw podczas Kanonu zawiera część i lęk wobec Sacrum. Aktem hołdu wita się P. Jezusa na ołtarzu, ofiarując Go w oddzielnej modlitwie, Ojcu Niebieskiemu. „Po Elewacyi” ofiaruje się Bogu Ojcu Syna Bożego na chwałę Trójcy Przenajświętszej, polecając siebie oraz wszystkich ludzi żywych i umarłych wstawienictwu Świętych. Modlitwa ta obejmuje treść modlitw kapłana od Podniesienia do „Per Ipsum” włącznie. „Gdy kapłan mówi: Baranku Boży etc.”, specjalnie ułożonymi przez św. Mechtyldę aktami prosi się Chrystusa, by zechciał się ofiarować Bogu Ojcu za nas. „Po Komunii” słowami św. Mechtyldy prosi się Boga o łaski dla całej ludzkości. Podczas „Ostatniej Ewangelii” dziękować można Jezusowi za miłość okazaną rodzajowi ludzkiemu oraz prosić o błogosławieństwo.

Nieco inaczej brzmi parafraza modlitw mszalnych wyjęta z pism św. Franciszka Salezego³³. Szerzej rozpracowano początkową część Mszy św. Od innych parafraz wyróżnia się tym, że na czas „ofiarowania” przytacza **akt odnowienia obietnic Chrztu św.**³⁴. Starszym powracającym ze Mszy św. zaleca błogosławić dom, podając do tego (jako zakończenie modlitw mszalnych) specjalną modlitwę³⁵. Tego rodzaju nabożeństwo mszalne „Na introit” przeznaczają akt przeblagania za grzechy własne w łączności z Magdaleną stojącą pod krzyżem Chrystusa. Skrócony hymn anielski podany jest na Gloria, a w czasie Kolekty poleca się Bogu wszystkie potrzeby Kościoła. „Na Epistolę” przeprasza się Boga za niewierność nauce objawionej, a „Na Ewangelią” przytoczona jest prośba o pomoc w dobrych postanowieniach życia zgodnego z Ewangelią. „Na Credo” poleca autor odmówienie aktu wiary, zaś „Podczas Ofiarowania” jest już mowa o ofierze Chrystusa na krzyżu. Modlitwa ta poleca Bogu żywych i umarłych. Treść modlitw od Prefacji do Podniesienia jest zestawiona w jedną modlitwę, a w czasie podniesienia Najświętszych Postaci przewidziana jest adoracja, która przechodzi w akt ofiarowania Syna Ojcu w modlitwie „Po Podniesieniu”. Prośby „Ojcze nasz” rozpracowane są oddzielnie w formie rozważania. „Od Komunii św. aż do końca Mszy św.” dziękuje się za Chrystusa Arcykapłana i prosi o wewnętrzne zjednoczenie z Jezusem. Błogosławieństwem i ofiarowaniem Bogu wszystkich Mszy św. całego świata kończy się. „Nabożeństwo podczas Mszy św. z pism św. Franciszka Salezjusza”.

2) Modlitwy zestawione z źródeł nieznanych

Parafrazy tekstów mszalnych podawane przez modlitewniki najczęściej nie podają autorów. Nie wiadomo, czy układali je kompilatorzy

³³ *Książka Kalwaryjska*, G. św. Anny 1906, 105—118; *Manualik Bractwa Trzeźwości*, Piekary 1854, 119—129. W obu modlitewnikach powtarzają się te same modlitwy, ale nie wiadomo, z których pism św. Franciszka Salezego zostały wyjęte.

³⁴ *Książka Kalwaryjska*, 111.

³⁵ *Książka Kalwaryjska*, 118; *Manualik Bractwa Trzeźwości*, 129: Modlitwa ta wchodzi w ramy modlitw po Mszy św.; Prawdopodobnie pozostałością tego jest zwyczaj istniejący na Śląsku do czasów obecnych, że po Mszy św. nie odwiedza się nikogo (zwłaszcza nie powinno się po drodze wstępować do gospody) lecz należy z błogosławieństwem wracać prosto do domu. Wracających z kościoła wita się słowami „Witajcie z kościoła” (własna obserwacja).

poszczególnych modlitewników, czy też były zaczerpnięte z innych jeszcze źródeł, bliżej nieznanymi. Parafrazy tego rodzaju dotyczą wszystkich modlitw mszalnych i należą do formuł częstszych. W niektórych modlitewnikach spotyka się ich po kilka³⁶. Tego rodzaju modlitwy były przedrukowywane z innych modlitewników³⁷, najczęściej jednak nie powtarzały się. Ze względu na tekst, który parafrazują, modlitwy te posiadają dużo myśli wspólnych. Wystarczy porównać je, by przekonać się o minimalnych różnicach.

Po wzbudzeniu intencji prywatnych i Kościoła oraz aktu żalu, zakończonego nieraz wezwaniem „Panie zmiłuj się nademną”³⁸, występuje akt uwielbienia Trójcy św. przeznaczony do odmówienia podczas Gloria. W czasie Kolekty polecać można — obok potrzeb całego Kościoła — sprawy uczestniczących w tej Mszy św. Z kolei po modlitwach przeznaczonych na czas Lekcji, Ewangelii i Credo — w czasie „Ofiarowania” przedkłada się Bogu Ojcu chleb i wino, przenosząc się myślami najczęściej już na Kalwarię. Wdzięczność za dobrodziejstwa okazuje się Bogu podczas Prefacji. Przed Podniesieniem prosi się Boga za bliźnich. Najczęściej modlitwę tę skierowuje się do Syna Bożego, który za chwilę przyjdzie na ołtarz. Dlatego na czas Podniesienia występuje adoracja świętych Postaci³⁹, a nie ofiara. Po Podniesieniu obok ofiarowania Bogu Ojcu Syna⁴⁰ spotkać można adorację z prośbami skierowanymi do obecnego na ołtarzu Chrystusa, rozważanie Jego śmierci krzyżowej⁴¹ oraz odnowienie obietnic Chrztu św.⁴².

W niektórych modlitewnikach modlitwy mszalne zgrupowane są w okół głównych części Mszy św.: ofiarowania, podniesienia i Komunii św., przy czym zawierają prośby skierowane do Boga Ojca, Syna Bożego i Ducha Świętego, Matki Boskiej, Aniołów Stróżów i Świętych Pańskich lub za dusze w czyśćcu cierpiące⁴³. Jeszcze w innych książkach nabożnych modlitwy podczas Mszy św. wspominają Serce Pana Jezusa lub dusze czyścicowe.⁴⁴ Obok parafrazy liturgii mszalne występują czasem pieśni o treści stosownej do danej części Mszy św.⁴⁵

Powyższe formuły modlitewne treściowo bardziej zbliżają się do mo-

³⁶ *Książka modlitewna*, Opole 1864¹⁰, 41—51 oraz 51—58.

³⁷ *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, Bytom 1897, 41—53; *Zupełny Śpiewnik*, Mikołów (1898), 109—121.

³⁸ *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, 43; *Zupełny Śpiewnik*, 111.

³⁹ *Kancyonał katolicki*, Opole 1840, 105; *O Szkaplerzu św.*, Piekary 1861, 89—91; *Bieg roku całego*, Mikołów 1873, 31; *Kancyonał A. Janusza ks.*, Cieszyn 1891⁵, 190; *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom (1898)⁵, 49; *Droga do Nieba*, G. św. Anny 1907, 38—39; *L. Skowronek ks.*, *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 51.

⁴⁰ *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, Bytom 1897, 49—50; *Zupełny Śpiewnik*, Mikołów (1898), 117—118.

⁴¹ *Książka modlitewna*, Opole 1854¹⁰, 47—48; *Pociecha dusz cierpiących*, Piekary 1875³, 175—176. Na „Pater noster” — rozważanie 7 prośb Modlitwy Pańskiej, na Komunię kapłańską — akt komunii duchowej, a na koniec Mszy św. dziękczynienie. Tak jak podaje parafraza wyjęta z pism św. Franciszka Salezego.

⁴² *Nowa Jerozolima*, G. św. Anny 1864, 11. (W poprzedniej parafrazie akt ten zalecano na ofiarowanie).

⁴³ *Pociecha dusz cierpiących*, Piekary 1875³, 166—182; *Gottesdienstliche Lieder und Gebete*, Beuthen 1871, 24—27.

⁴⁴ *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, Bytom 1897, 41—53. *Zupełny Śpiewnik*, Mikołów (1898), 109—121.

⁴⁵ *Książka modlitewna*, Opole 1864¹⁰, 51—58.

dlitw odmawianych przez kapłana podczas Mszy św. niż rozważania poszczególnych tajemnic Pańskich.

Parafraza obok alegorii stanowi dalszą próbę zbliżenia wiernym modlitw odmawianych przez kapłana.

B. Parafraza częściowa

- 1) połączona z alegoryzującą rubryką,
- 2) połączona z alegoryzującą rubryką i liturgicznymi tekstami mszalnymi,
- 3) połączona z przekładem liturgicznych tekstów.

1) Parafraza połączona z alegoryzującą rubryką

Odmianę rzadziej stosowaną w sposobach „słuchania” Mszy św. podawanych przez modlitewniki górnośląskie, stanowi połączenie w jednym nabożeństwie mszalnym rubryki alegoryzującej z parafrazą tekstów mszalnych. Wygląda to w ten sposób, że na dany moment Mszy św. przytoczona jest rubryka objaśniająca go alegorycznie jakimś fragmentem z Dzieła Odkupienia, a po niej podana jest parafraza tekstu danej części Mszy św. lub modlitwa o treści tej rubryki. Wyjaśni się to na niżej podanych przykładach. Najpierw parafraza tekstu mszalnego poprzedzona rubryką alegoryzującą: „Gdy Kapłan Mszą św. zaczyna: Jezus w Ogrodzie Oliwnym. (modlitwa): Zbliżam się do ołtarza Boga mego, tego Boga, który sprawuje całą radość moją...” — ciąg dalszy to parafraza „modlitw u stopni ołtarza”. „Ofiarowanie. Kapłan odkrywa kielich. Jezus dozwala, że mu zdzierają suknię i wiążą u słupa. (modlitwa) O Boże, racz podnieść ducha mego do wysokości Twojej chwały: oblec go w Twą łaskę przenaświętszą. Ojcze Święty, Wszechmocny i Przedwieczny! lubo jestem najniegodniejszy stanąć przed Obliczem Twojem, ośmielam się ofiarować Tobie tę Hostyę przez ręce kapłana...” i znów parafraza modlitw ofertoryjnych.

Inne modlitwy tegoż nabożeństwa nawiązują do alegoryzującej treści rubryki, jak np.: przed Kolektą „Na Dominus vobiscum. Jezus spogląda na Piotra. (modlitwa): Ach, czemże ja jestem, o Panie, w porównaniu do Piotra św...” itd., podobnie „Podczas modlitwy „Munda cor meum”. Pan Jezus przed Herodem. (modlitwa). Panie wszechmogący, Mądrości nieogarniona i odwieczna, któryś dozwolił iżby Cię przed Herodem miano za pozabawionego rozumu...” itd; albo „podczas „Ite missa est”. Jezus wstępuje do Nieba. (modlitwa). Panie mój i Boże mój! któryś wstąpił do Nieba w przytomności uczniów swoich na powrót do Ojca swojego...” itd. Obok powyższych modlitw w nabożeństwie tym znajdują się również same parafrazy niektórych modlitw bez rubryk alegoryzujących. Np. na Kyrie, Gloria, Credo, od Sanctus do Agnus Dei, podczas Komunii św. i Ostatniej Ewangelii⁴⁶.

Forma ta jest przejściem od średniowiecznej metody symboliczno-allegorycznej do parafrazy tekstów mszalnych. W formie tej przynajmniej niektóre z modlitw mszalnych zbliżone są do liturgicznych tekstów poprzez ich parafrazę.

⁴⁶ Dostateczny Śpiewnik, Piekary 1874⁵, 160—166, Przewodnia Książeczka, Piekary 1897, 131—145.

2) Parafraza połączona z alegoryzującą rubryką i liturgicznymi tekstami mszalnymi.

Inną formą przejścia od alegorii do tekstów liturgicznych jest złączenie w jedno nabożeństwo mszalne: modlitw stanowiących parafrazę, które występują z rubryką alegoryzującą lub bez niej, z modlitwami rozwijającymi poprzedzającą je rubrykę oraz z niektórymi tekstami liturgicznymi w przekładzie polskim. Niektóre z przytoczonych tekstów liturgicznych poprzedza dodatkowo rubryka alegoryzująca. Połączenie różnych formuł modlitewnych w jedno nabożeństwo mszalne zilustrują następujące przykłady: Na „Offertorium — Ofiarowanie chleba i wina. Uważ iż Chrystusa Pana z szat obnażają i cierniem koronują” — po tej rubryce umieszczono parafrazę modlitw ofertoryjnych. „Na Pater noster” modlitewniki podają parafrazę Modlitwy Pańskiej bez rubryki albo rozważanie siedmiu ostatnich słów Zbawiciela poprzedzone rubryką: „Jezus modli się do Ojca”. „Gdy kapłan łamie Hostyą świętą na dwie części. Uważ iż Chrystus na krzyżu umiera” — po tym następuje modlitwa nawiązująca do powyższej rubryki. Podczas „Confiteor... Uważ iż Chrystus w Ogrójcu krwią się poci za grzechy nasze”, po tych słowach następuje przekład Confiteor z Misereatur i Indulgentiam... Podobnie na „Credo... Uważ iż Piłat Chrystusa się pyta: Co to jest prawda?” — po tych słowach podane jest Credo mszalne. Również spotyka się w ramach tej formy, obok innych modlitw, przekład Gloria, Credo i Ostatniej Ewangelii bez rubryki alegoryzującej⁴⁷.

W ten sposób wykorzystywano w jednym nabożeństwie mszalnym wszystkie możliwości przybliżenia wiernym Mszy św. Dzięki tłumaczeniu tekstów mszalnych, którymi przeplatane były alegoria z parafrazą, modlitwy na czas Mszy św. stały się jeszcze bardziej bliskie treściowo formułom liturgicznym.

3) Parafraza z przekładem tekstów liturgicznych

Najczęściej spotykanym w modlitewnikach górnośląskich do 1914 r. sposobem „słuchania” Mszy św. była parafraza połączona z liturgicznymi tekstami mszalnymi w jedno nabożeństwo mszalne. Niektóre modlitewniki przytaczały po kilka tego rodzaju nabożeństw mszalnych. Zestaw ich cechował różny dobór tekstów liturgicznych i parafraz.⁴⁸ W połączeniach tych obok parafraz części stałych Mszy św. znaleźć można przekłady niektórych formularzy mszalnych, np. z 15 września — „Stabant iuxta crucem”⁴⁹ oraz na Uroczystość Trójcy Świętej⁵⁰. W innych nabożeństwach mszalnych w parafrazę wpleciono z formularza „Salve Sancta Parens”: Introit, Kolektę, Lekcję, Graduał, Ewangelię, Prefację o Najświętszej Maryi Pannie łącznie z Sanctus i antyfonę na Komunię⁵¹. Ze

⁴⁷ *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 148, 151; *Kancyonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 489—496; *Katolik w modlitwie*, Gliwice 1886¹², 44—50; *Pełny Śpiewnik*, Mikołów (1898), 97—104.

⁴⁸ I, 9, 13, 60, 95, 96.

⁴⁹ *Nabożeństwo do Matki Boskiej Bolesnej*, G. św. Anny 1895, 47—55.

⁵⁰ L. Skowronek Pf., *Weg zum Himmel*, Ratibor 1911⁵, 80—102.

⁵¹ *Pełny śpiewnik*, Mikołów (1898), 124—128; *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 61—70.

Mszy św. pogrzebowej wyjęto Lekcję i Ewangelię⁵². W jeszcze innym przypadku parafrazując części zmienne złączono je z przekładem części stałych Mszy św.⁵³ lub niektórych pojedynczych modlitw, jak: Confiteor, Kyrie, Gloria, Credo, Ofiarowanie chleba i wina, Suscipiat, Sanctus, Pater noster, Agnus Dei, modlitwy przed Komunią św. oraz Ostatnia Ewangelia⁵⁴. Niektóre nabożeństwa mszalne podają więcej dosłownych tekstów liturgicznych obok mniejszości parafraz⁵⁵, zaś inne więcej parafraz, a mniej dosłownych tekstów⁵⁶.

Parafrazę tekstów mszalnych znajdującą się w modlitewnikach, a połączoną z liturgicznymi tekstami, zaczerpnięto z pism Świętych Pańskich oraz z liturgii nierzymskiej lub z dzieł autorów bliżej nieznanych.

Modlitwy przypisywane Świętym wymieniają autorów takich jak: św. Alfons, Alojzy, Ambroży, Anzelm, Atanazy, Augustyn, Bernard, Edmund bp, Franciszek Salezy, Franciszek Seraficki, Gertruda, Grzegorz Wielki, Ignacy, Jan Lanspergiusz, Ludwik z Grenady, Mechtylda, Piotr z Alkantary, Tomasz à Kempis i Wawrzyniec Justynian⁵⁷.

Z liturgii nierzymskich modlitewniki przytaczają parafrazę modlitw u stopni ołtarza i na ofiarowanie — wyjętą z liturgii św. Chryzostoma oraz parafrazę przed przemienieniem i podczas błogosławieństwa — z liturgii św. Jakuba⁵⁸.

Obok parafrazy modlitw stałych spotkać można w modlitewnikach parafrazę całych formularzy mszalnych: o Najświętszym Sercu Pana Jezusa⁵⁹, Najświętszej Maryi Pannie⁶⁰, żałobnych⁶¹ lub innych, połączonych z dosłownym przekładem którejś z modlitw stałych.⁶²

⁵² *Dostateczny Śpiewnik*, Piekary 1874⁵, 188—189; *Zupełny Śpiewnik*, 135—136; *Katolik w modlitwie*, 73—75; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902), 79; L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 56.

⁵³ *Gottesdienstliche Lieder*, Beuthen 1871, 20—28; *Dostateczny Śpiewnik*, Piekary 1874⁵, 170—186; *Kancjonał katolicki*, Cieszyn 1897⁵, 170—181; *Śpiewnik dla ludu katolickiego* Bytom 1897², 29—40; *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 35—53.

⁵⁴ *Kancjonał katolicki*, Opole 1840, 106—108; *Bieg roku całego*, Mikołów 1873, 26—29; *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, Piekary 1874², 19—22; *Ratuj duszę Twoją*, G. św. Anny 1897, 62—71; *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 54—59; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902), 47—57; L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1907⁴, 114—118.

⁵⁵ *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 307—325 przytacza: Confiteor, Introit z uroczystości Trójcy św., Gloria, Credo, Orate fratres, Prefację zwykłą, od Nobis quoque do Per Ipsum, Pater noster i Libera nos, Domine non sum dignus oraz Benedicat vos z Ostatnią Ewangelią.

⁵⁶ *Najśłodsze Serce Jezusa*, Gliwice 1890³, 59—75 podaje: Ewangelię z uroczystości Serca Pana Jezusa, Pater noster i Libera nos.

⁵⁷ A. Janusz ks., *Kancjonał*, Cieszyn 1891⁵, 182—198; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 263—276; 313—319; *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 67; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902), 72—73; *Najśłodsze Serce Jezusa*, G. św. Anny 1910¹¹, 37, 44.

⁵⁸ *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)²; z lit. św. Chryzostoma: 263—264, 269—270; z lit. św. Jakuba: 271—272 i 276.

⁵⁹ *Najśłodsze Serce Jezusa*, Gliwice 1890³ (i wydania następne), 59—75.

⁶⁰ *Zupełny Śpiewnik*, Mikołów (1898), 122—133; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902), 62—77; *Droga do Nieba*, G. św. Anny 1907⁵, 42—51.

⁶¹ *Kancjonał katolicki*, Opole 1840, 298—305; L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 54—61.

⁶² *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 152—166; *Kancjonał katolicki*, Cieszyn 1891⁵, 182 do 198; *Pobożny pielgrzym*, G. św. Anny (1897), 95—110; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899), 263—278.

Parafrazy te sugerują wiernym następujące myśli w poszczególnych modlitwach mszalnych. Po intencji zalecano rachunek sumienia z żalem za grzechy⁶³. Od Gloria do Ewangelii przytaczano modlitwy wielbiące Tróję Świętą, akty błagalne za cały Kościół oraz prośby o wierność nauce objawionej. Po tych modlitwach Credo zastępowano Wyznaniem św. Atanazego, Składem Apostolskim lub innymi aktami wiary⁶⁴. Na „ofiarowanie” najczęściej spotyka się ofiarowanie Jezusa Chrystusa, chociaż w niektórych modlitewnikach akt ofiarny obejmuje to, co człowiek przyniósł z sobą do kościoła i złożył na „ołtarzu błagalnym”. Tu wyliczane są grzechy i nędze ludzkie, wola i dobre uczynki, troski i radości, potrzeby własne i bliźnich, zebranych w kościele lub nieobecnych⁶⁵. Gdy kapłan umywa ręce (lavabo), prosić można jeszcze raz o oczyszczenie duszy. „Orate fratres” — stanowi upomnienie ludu, aby włączył się do modlitw kapłana. W czasie „cichej modlitwy” (sekrety) wierni mogą prosić Boga o przyjęcie ofiary i wysłuchanie próśb kapłana⁶⁶. Prefacja uważana jest za wstęp do Kanonu — zwanego „cichą mszą”⁶⁷. Przed Podniesieniem w prośbach o przyjście Jezusa na ołtarz poleca się Bogu bliźnich żyjących i potrzeby Kościoła świętego⁶⁸. Przekład słów konsekracji należy do rzadkości (występuje tam, gdzie jest podane całe tłumaczenie Kanonu)⁶⁹. Nieraz przed adoracją obecnego Jezusa spotkać można uwagę o przeistoczeniu chleba i wina, którego dokonano słowami: „To jest Ciało moje” i „To jest Krew moja”⁷⁰. Po Podniesieniu obok uwielbienia najświętszych Postaci⁷¹, są wzmianki o ofierze składanej Ojcu przez Syna⁷², po czym zaleca się Bogu zmarłych⁷³. Na „Pater noster” modlitewniki podsuwają wiernym rozważanie poszczególnych próśb Modlitwy Pańskiej.⁷⁴ Podczas „Agnus Dei” zalecane są modlitwy do Baranka Bożego,

⁶³ A. Janusz ks., *Kancyonał*, Cieszyn 1891⁵, 182—183; *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom (1898)⁶, 42; *Droga do Nieba*, G. św. Anny 1907⁵, 32.

⁶⁴ *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 156; *Gottesdienstliche Lieder*, Beuthen 1871, 22; A. Janusz ks., *Kancyonał*, Cieszyn 1891⁵, 185; *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 55—56.

⁶⁵ A. Janusz ks., *Kancyonał*, Cieszyn 1891⁵, 186—187; *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom (1898)⁶, 47—48.

⁶⁶ *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 157; *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, Piekary 1874², 22—23; *Magazyn duchowny*, Bytom 1889³, 209—210; *Najśodsze Serce Jezusa*, Gliwice 1890², 65—66; *Dostateczny Śpiewnik*, Piekary 1894⁴, 177, 191, L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 49.

⁶⁷ *Praca codzienna*, 157, *Weg zum Himmel*, 92.

⁶⁸ *Kancyonał katolicki*, Opole 1840, 105; *Bieg roku całego*, 30—31; A. Janusz ks., *Kancyonał*, 189, *Wianek Maryi*, 53—54; L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 51.

⁶⁹ *Dostateczny Śpiewnik*, Piekary 1850, 178; A. Janusz ks., *Kancyonał*, 175; *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, Bytom 1897², 35; *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, 46—47; O zakazach przekładu ordo missae por. J. Jungmann, *Missarum sollemnia*, Wien 1952, I, 189—190, 214.

⁷⁰ *Kancyonał katolicki*, Opole 1840, 52—53; *Praca codzienna*, 159; *Gottesdienstliche Lieder*, 25.

⁷¹ *Magazyn duchowny*, Bytom 1889³, 211; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)⁴, 319; L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 52.

⁷² *Kancyonał Katolicki*, Opole 1840, 106; *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*; Piekary 1874², 25.

⁷³ *O Szkaplerzu św.*, Piekary 1861, 91; *Droga do Nieba*, G. św. Anny 1907⁵, 39.

⁷⁴ *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, Piekary 1874², 26; A. Janusz ks., *Kancyonał*, Cieszyn 1891⁵, 191—193.

po których występuje akt Komunii duchownej⁷⁵. Po Komunii św. dziękuje się Bogu Ojcu za Syna: Ofiarę i Pokarm⁷⁶, a gdzieś tam zalecano Hymn „Nunc dimittis”⁷⁷. W ramach błogosławieństwa końcowego i Ostatniej Ewangelii podane są modlitwy dziękczynne za Mszę św., połączone z przeproszeniem za roztargnienia⁷⁸.

W Mszach św. o N. M. P. modlitewniki zalecają odmówienie podczas Credo — Pozdrowienia Anielskiego⁷⁹, na „Pater noster”, przytaczają rozważanie 7 słów Maryi,⁸⁰ a na Gloria oraz na zakończenie Mszy św. „Magnificat”⁸¹. W modlitewnikach ukazujących się na przełomie XIX i XX w.⁸² przytoczono modlitwy nakazane w 1884 r. przez papieża Leona XIII do odmawiania po każdej cichej Mszy św.⁸³

W formułach modlitewnych wyżej omawianych zalecano na czas Ewangelii postawę stojącą, wyrażającą gotowość wypełnienia woli Bożej⁸⁴. Również sugerowano bicie się w piersi na „Baranku Boży”⁸⁵ i „Panie, nie jestem godzien”⁸⁶, a do „modlitw przed Komunią św.” „dołączono uwagę, że wszystkie trzy należy odmówić w dniu, w którym pragnie się przyjąć Komunię św.”⁸⁷.

Forma łącząca parafrazę z przekładem tekstów liturgicznych tym bliższa jest liturgii mszalnej, im więcej przytacza dosłownych tekstów, a mniej parafraz. Stanowi ona dalszą próbę zbliżenia modlitewnikowych nabożeństw mszalnych do liturgii Mszy św.

⁷⁵ *Kancjonał katolicki*, Opole 1840, 107—108; A. Janusz ks., *Kancjonał Cieszyński* 1891⁵, 193—194; L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 53.

⁷⁶ *Praca codzienna*, Cieszyński 1857, 165.

⁷⁷ *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom (1898)⁵, 51; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 322—323.

⁷⁸ *Praca codzienna*, 166; *O szkaplerzu św.*, Piekary 1861, 94—95; *Gottesdienstliche Lieder*, Beuthen 1871, 28; A. Janusz ks., *Kancjonał*, Cieszyński 1891⁵, 181, 194—198; *Modlitwy św. Gertrudy*, 54.

⁷⁹ *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 63—64.

Pozdrowienie Anielskie.

⁸⁰ *Pobożny Pielgrzym*, G. św. Anny (1897), 91—93; *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 68—69; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902), 73—75. Są tu rozważania następujących słów Maryi: 1. „Jakoż się to stanie, gdy męża nie znam? 2. O to ja służebnica Pańska, niechaj mi się stanie według słowa Twego. 3. Marya u Elżbiety. 4. Wielbił duszo moja Pana... i łaknące napełnił dobrami. 5. Cóżżeś nam tak uczynił? 6. Wina nie mają. 7. Cokolwiek wam rzecze czyńcie”.

⁸¹ *Katolik w modlitwie ku czci N. M. P.*, G. św. Anny 1900, 70—71; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902), 76—77; *Droga do Nieba*, G. św. Anny 1907⁵, 43—44.

⁸² *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 277—278; *Katolik w modlitwie*, 82—83; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902), 61—62; L. Skowronek Pf., *Weg zum Himmel*, Ratibor 1908⁴, 70—71; tegoż, *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 60—61.

⁸³ J. Jungmann, dz. cyt., II, 566.

⁸⁴ L. Skowronek ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1907⁴, 62.

⁸⁵ *Praca codzienna*, Cieszyński 1857, 163; *Nabożeństwo do Matki Boskiej Bolesnej*, G. św. Anny (1895) 66; *Święta Maryja, morze boleści*, G. św. Anny (1895), 32.

⁸⁶ *Praca codzienna*, 164; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 322 — ryt ten obowiązywał przed Komunią kapłańską i przed Komunią wiernych.

⁸⁷ *Gottesdienstliche Lieder*, Beuthen 1871, 27; A. Janusz ks., *Kancjonał*, Cieszyński 1891⁵, 179.

III. PRZEKŁAD TEKSTÓW MSZALNYCH

Autorzy modlitewników górnośląskich chcieli także uprzystępnąć wiernym przekłady Mszału Rzymskiego. Dosłownie tłumaczone teksty mszalne należą jednak w omawianym okresie do rzadkości.

W modlitewnikach górnośląskich do 1914 r. spotyka się jedynie formularze żałobnej Mszy św.⁸⁸ oraz formularz mszalny na dzień św. Antoniego (13. VI.) w łączności z częściami stałymi⁸⁹, sam formularz Mszy żałobnej⁹⁰ i samo ordo missae, czyli części stałe Mszy św.⁹¹.

„Przewodnik duchowny” przytacza formularz Mszy św. żałobnej codziennej. Z modlitw podane są cztery Kolekty: „Za Biskupów i Kapłanów..., Za braci krewnych i dobrodziejów..., Za rodziców..., Za kilku zmarłych...”. Sekrety i Pokomunie są trzy: „Za Biskupów i Kapłanów..., Za zmarłych braci naszych i Dobrodziejów..., Za wszystkie dusze zmarłych...”. Oprócz powyższych modlitw z formularza tego przytoczono Lekcję (Apok 14, 13) oraz śpiewy: Introit, Graduał, Traktus, Sekwencję, Offertorium i Komunię. Z części stałych podane są modlitwy u stopni ołtarza⁹².

W książce „Nabożeństwo do świętego Antoniego Padewskiego” obok całego ordo missae umieszczono śpiewy, czytania i modlitwy przypadające na 13 czerwca, tzn. formularz wspólny ku czci św. Doktora „In medio” z własną Kolektą, Sekretą, i Pokomunią⁹³.

Inny modlitewnik zawiera stałe części Mszy św.⁹⁴, a w ramach następnego nabożeństwa mszalnego, ten sam modlitewnik podaje formularz pierwszej Mszy św. z Dnia Zadusz nego, z dodatkiem czterech Kolekt: „Za rodziców zmarłych..., Za przyjaciół, pokrewnych, powinowatych i dobrodziejów zmarłych..., Za zmarłego mężczyznę..., Za zmarłą niewiastę...”⁹⁵.

Ograniczoną do minimum obecność tekstów mszalnych w modlitewnikach górnośląskich do 1914 r. da się wyjaśnić faktem istniejących w Kościele zakazów przekładania Mszału Rzymskiego na języki narodowe⁹⁶.

Modlitewnikowe nabożeństwa mszalne przytaczając — czy to przekład części stałych, czy pojedyncze formularze części zmiennych najbardziej uprzystępniają wiernym modlitwy odmawiane przez kapłana celebrującego Mszę św. Forma ta stanowi najskuteczniejszą próbę zbliżenia wier-
nym Najświętszej Ofiary, przynajmniej tak długo i wtedy, gdy język

⁸⁸ *Przewodnik duchowny*, 326—337.

⁸⁹ *Nabożeństwo do św. Antoniego Padewskiego*, Bytom 1900, 9—29.

⁹⁰ *Katolicka książka misyjna*, Głogówek 1856²; 345—351; *Kancyonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 967—973.

⁹¹ tamże, 462—475.

⁹² *Przewodnik duchowny*, 326—337 (Brak Ewangelii).

⁹³ *Nabożeństwo do św. Antoniego*, 9—29.

⁹⁴ *Kancyonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 462—475: Przekład zatytułowano: „Porządek zwyczajny Mszy św.” — obejmuje on przekład na j. polski całego ordo missae z Kanonem i słowami konsekracji włącznie.

⁹⁵ tamże, 967—973.

⁹⁶ J. Jungmann, dz. cyt., I, 189—190, 214; E. Sitarz ks., *Polskie przekłady Mszału Rzymskiego*, RBL 8 (1955) 205—229.

uniemożliwia Jej zrozumienie⁹⁷. „Modlitewnik bowiem ma wprowadzić przede wszystkim w życie liturgiczne Kościoła i uczyć czynnego uczestnictwa w nabożeństwach”⁹⁸.

IV. NABOŻEŃSTWO KOMUNIJNE

Najszerzej rozpracowaną w modlitewnikach częścią Mszy św. jest Komunia św. Modlitewniki górnośląskie na czas Komunii św. zalecają akt komunii duchowej⁹⁹. Nie ma w nich śladów zachęcania wiernych do przyjmowania Komunii św. Uczta duchowa miała zastąpić sakramentalną¹⁰⁰. Warunkiem duchowej Komunii były: gorące pragnienia przyjęcia Komunii św., wolność od grzechu ciężkiego i żal doskonaliły oraz uznanie się niegodnym przyjęcia Ciała Pańskiego¹⁰¹.

Modlitewniki nie podają, jak często należy przystępować do Komunii św. oraz czy komunikowano przed, podczas, czy po Mszy św. O częstym lub rzadkim przyjmowaniu Komunii św. winien decydować stan duszy każdego wiernego, dlatego zalecano zasięgania rad spowiednika. „Do zbawionego przyjmowania św. Komunii Kościół wskazuje trzy warunki co do duszy: przejęcie się świętością tego Sakramentu (dla tego dzieci nie mogą komunikować), czystość sumienia (dla tego do Komunii św. przystępuje się dopiero po spowiedzi), popelnienie uczynków miłosiernych; także trzy warunki co do ciała: post, czystość, skromność i przystojność”¹⁰². Początkowo więc w modlitewnikach nie ma mowy o częstotliwości komunikowania, ale po roku 1905, tzn. po wydaniu przez papieża Piusa X dekretu o częstej Komunii św., spotyka się także w książkach do nabożeństwa zachęty do niej. Ks. L. Skowronek w „Drodze do Nieba” wydanej w 1907 r. mówi, żeby komunikować cztery razy w roku¹⁰³. Wydanie tejże książki z 1910 r. przytacza już dekret papieski z 1905 r. Modlitewnik ten wzywa do codziennej Komunii św., sprawę jednak częstej Komunii św. autor nadal zaleca omawiać ze spowiednikiem. Wielki nakład kładzie na post eucharystyczny i 15-minutowe dziękczynienie¹⁰⁴.

⁹⁷ F. F. Siwicki ks., *Książka do nabożeństwa dla Polek*, Wrocław 1827 (znajduje się w Bibliotece Śląskiej w Katowicach i Bibliotece KUL w Lublinie, ks. Si t a r z w powyższym artykule o niej nie wspomina). Zawiera ona obok życiorysów: Jadwigi królowej, św. Jadwigi, św. Kunegundy i św. Salomei; oraz różnych modlitw i pieśni kościelnych — polskie przekłady dwunastu formularzy mszalnych. Z formularzem o Trójcy św. połączone są części stałe Mszy św. (łącznie z Kanonem i słowami Konsekracji w j. polskim). Oprócz formularza o Trójcy św. znajdują się w tym modlitewniku teksty Mszy św.: Na Boże Narodzenie z drugiej — Introit, Lekcja, Graduał i Alleluja, Ewangelia, Offertorium i Komunia, a z trzeciej Mszy Bożonarodzeniowej Kolekta, Sekreta i Pokomunia. Następnie formularze na uroczystość: Zmartwychwstania Pańskiego, Wniebowstąpienia, Zesłania Ducha św., oraz wotywy: O Najświętszym Sakramencie, Męce Pańskiej, Najświętszej Maryi Pannie (Salve Sancta Parens), Świętych Aniołach, za chorych, za zmarłych i Msza św. wspólna o Świętych Pannach (s. 81—136). Modlitewnikiem tym posługiwały się prawdopodobnie także Polki mieszkające na Górnym Śląsku, który wówczas stanowił część diecezji wrocławskiej.

⁹⁸ Z. Dawidziak ks., *Modlitewnik na usługach duszpasterza i katechety*, „Katecheta” IX (1965) 4, 165.

⁹⁹ Zjawisko takie ma swoją historię, por. W. Schenk ks., *Liturgia Sakramentów św.*, 1, 94.

¹⁰⁰ *Przewodnik duchowny*, 301.

¹⁰¹ *Praca codzienna*, 164.

¹⁰² *Kancynał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 596.

¹⁰³ L. Skowronek, ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1907⁴, 56.

¹⁰⁴ *toż*, Racibórz 1910⁸, 86—89.

Przygotowania i dziękczynienia komunijne, ujęte w oddzielne nabożeństwa, umieszczone były w modlitewnikach najczęściej po Sakramencie pokuty, w ramach „Sakramentu Ołtarza”. Na czas przed i po Komunii św. przytaczano dużo modlitw. Czasem modlitewnik zawierał kilka nabożeństw komunijnych¹⁰⁵, a nieraz kilka modlitw w obrębie jednego takiego nabożeństwa¹⁰⁶.

Autorstwo tych modlitw przypisuje się Świętym lub jest nieznane. Do modlitw powtarzanych w wielu modlitewnikach należą modlitwy: św. Bonawentury (+1274 r.), św. Tomasza z Akwinu (+1274 r.), św. Ignacego Loyoli (+1556 r.) i Modlitwa do Pana Jezusa na krzyżu — nieznanego autora¹⁰⁷. Popularność tych modlitw sprawiła, że przetrwały do czasów obecnych¹⁰⁸. Obok nich spotkać można modlitwy przed i po Komunii św., za autorów których modlitewniki podały następujących św.: Alfonsa Liguori¹⁰⁹ Alojzego Gonzagę¹¹⁰, Augustyna¹¹¹, Bernarda¹¹², Franciszka Salezego¹¹³, Franciszka Serafickiego¹¹⁴, Gertrudę, Klemensa XI-papieża¹¹⁵, Małgorzatę Alacoque¹¹⁶, Mechtyldę¹¹⁷ i Tomasza à Kempis¹¹⁸. Niektóre modlitwy pochodzą z Pisma św. Ze Starego Testamentu przytoczono „Pieśń młodzieńców w piecu ognistym”, a z Nowego Testamentu „Magnificat” i „Nunc dimittis”¹¹⁹. Inne znów stanowią rozważania na tle tekstów biblijnych, czy to o Ostatniej Wieczerzy, czy innych¹²⁰.

¹⁰⁵ *Najśodsze Serce Jezusa*, Gliwice 1890², 125—190; zawiera cztery nabożeństwa komunijne; *Przewodnik duchowny* 282—299, zawiera dwa; *Gottesdienstliche Lieder*, 10—14 w j. polskim oraz 10—12 w j. niemieckim (czyli też dwa).

¹⁰⁶ *Katolik w modlitwie ku czci N.M.P.*, 110; 118; *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, *Piekary* 1874² 53—64; *Praca codzienna*, 51—75. Najkrótsze przygotowanie obejmuje jedną modlitwę przed i jedną po Komunii św. por. A. Liss, *Magazyn duchowny*, Bytom 1889³, 166—169.

¹⁰⁷ *Manualik Bractwa Trzeźwości*, *Piekary* 1854, 146—147, 150; toż, *Piekary* 1867², 149—151, 154; *Duszy przewodnik*, Mikołów 1862², 254—256, 259; *Książka Kalwaryjska*, G. św. Anny 1906, 139—140; 143—144; L. Skowronek: Pf., *Weg zum Himmel*, Ratibor 1911³, 152—153, 155—156, 158.

¹⁰⁸ *Mszal Rzymski* (O. Lefebvre OSB) Tyniec (1949), 922—929; *Droga do Nieba*, Opole 1958, 388—390; *Skarbiec modlitw i pieśni*, Wydanie D, Katowice 1966, 70.

¹⁰⁹ *Gottesdienstliche Lieder*, 10—12; *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, Bytom 1897, 96—100; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 282—285; *Książka Kalwaryjska*, G. św. Anny 1906, 134—139.

¹¹⁰ *Przewodnik duchowny*, 287.

¹¹¹ *Duszy przewodnik*, 253; *Katolik w modlitwie ku czci N.M.P.*, 113.

¹¹² *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, 104—105.

¹¹³ *Praca codzienna*, 51—57; 70—71; *Książka Kalwaryjska*, 140—143

¹¹⁴ *Duszy przewodnik*, 252—253; *Manualik Bractwa Trzeźwości*, *Piekary* 1867, 148—149.

¹¹⁵ *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom 1898⁵, 375—395. *Droga do Nieba*, G. św. Anny 1907, 85—87.

¹¹⁶ *Ołtarz miłości*, N. *Piekary* 1885, 82—87.

¹¹⁷ *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, N. *Piekary* 1874², 62—63.

¹¹⁸ *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 294—299.

¹¹⁹ *Książka Kalwaryjska*, G. św. Anny 1906, 143 (Nunc dimittis); *Praca codzienna*, Cieszyn, 1857, 63 (Magnificat), 63—64 (Benedicite); *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, *Piekary* 1874², 61—62 (Magnificat); A. Janusz ks., *Kancyonał*, Cieszyn 1897⁵, 78 (Magnificat), 78—79 (Benedicite).

¹²⁰ *Zbiór najpotrzebniejszych pieśni i modlitw*, *Piekary* 1857, 51—52; *Książka modlitewna*, Opole 1864¹⁰, 153—154; *Dostateczny śpiewnik*, Gliwice 1894⁸, 38—39; *Wybór najosobliwszych nabożeństw i pieśni*, *Piekary* 1896, 66—68; *Katolik w modlitwie ku czci N.M.P.*, G. św. Anny 1900, 113—116 (Ps. 53, 3; 114, 12; 118, 159, 169—170; J 21, 15).

Przygotowanie do Komunii św. zawiera zazwyczaj prośby skierowane bezpośrednio do Pana Jezusa w formie zaproszenia. Wyrażono je w aktach wiary, nadziei, pokory, skruchy i pragnienia, sformułowanych oddzielnie¹²¹ lub zbiorowo¹²². Można również spotkać prośby o należyte przygotowanie do Komunii św. skierowane do Boga Ojca¹²³, Najświętszej Maryi Panny¹²⁴ lub Świętych i Aniołów¹²⁵. Podczas przedkomunijnego Confiteor zalecano jego parafrazę¹²⁶ lub przekład¹²⁷, a potem trzykrotne uderzenie się w piersi na słowa: „Panie, nie jestem godzien”¹²⁸.

Po Komunii św. polecano akty uwielbienia, miłości, dziękczynienia, prośby i poddania się woli Bożej¹²⁹. Zwrócone są one do całej Trójcy Przenajświętszej¹³⁰, do poszczególnych Osób Boskich: Boga Ojca¹³¹, Jezusa Chrystusa¹³² czy Ducha Świętego¹³³ oraz do Najświętszej Maryi Panny¹³⁴, Aniołów Stróżów lub Świętych Pańskich¹³⁵. Prośby po Komunii św. obejmują nie tylko potrzeby osobiste doczesne czy wieczne, ale także sprawy wspólne, jak pokój na świecie, pomyślność Kościoła, wykorzystanie błędów i pomoc duszom cierpiącym w czyśćcu¹³⁶.

¹²¹ *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 51—57; *Gottesdienstliche Lieder*, Beuthen 1871, 10—11; *Bieg roku całego*, Mikołów 1873, 183—188; *Najśladzse Serce Jezusa*, Gliwice 1890³, 143—156, 161—162; *Katolik w modlitwie ku czci N.M.P.*, G. św. Anny 1900, 109—112; *Książka Kawaleryjska*, G. św. Anny 1906, 134—139; *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 90—92.

¹²² *Dostateczny śpiewnik*, Piekary 1874⁵, 39—41; *Ołtarz miłości*, Piekary 1885, 82—87; M. Liss, *Magazyn duchowny*, Bytom 1889³, 166—167; *Najśladzse Serce Jezusa*, Gliwice 1890³, 125—133, 178—180; *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom 1898⁵, 379—385.

¹²³ *Kancjonał katolicki* Opole 1840, 331—332; *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, Piekary 1874², 55—57; *Droga do nieba prowadząca*, G. św. Anny 1890, 124—126; A. Janusz ks., *Kancjonał*, Cieszyn 1897, 72—73.

¹²⁴ *Manualik Bractwa Trzeźwości*, Piekary 1854, 145; *Duszy przewodnik do Ojczyzny niebieskiej*, Mikołów 1862², 253; *Kancjonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 601—602; *Najśladzse Serce Jezusa*, Gliwice 1890³, 148—149.

¹²⁵ *Kancjonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 602.

¹²⁶ *Przewodnia Książeczka*, Piekary 1897, 170.

¹²⁷ *Kancjonał katolicki*, Opole 1840, 332—333; *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 61—62.

¹²⁸ *Kancjonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 603; *Książka Kawaleryjska*, G. św. Anny 1906, 138. Słowa Setnika z Kafarnaum były odmawiane przez komunikujących w XVI w. por. P. Szczaniecki, OSB, dz. cyt. II, 236.

¹²⁹ *Gottesdienstliche Lieder*, Beuthen 1871, 13—14; *Najśladzse Serce Jezusa*, Gliwice 1890³, 167—177, 181—190; *Katolik w modlitwie ku czci N.M.P.*, G. św. Anny 1900, 112—116; L. Skowronek, ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 92—96.

¹³⁰ *Kancjonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 605—606; *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, Piekary 1874², 62—63; *Katolik w modlitwie ku czci N.M.P.*, G. św. Anny 1900, 116—118.

¹³¹ *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 68, 71—72 (dziękczynienie Ojcu za Syna). *Mały zbiór nabożeństw i pieśni*, N. Piekary 1874², 60—61 (Ofiarowanie Ojcu Syna z wszystkim co komunikujący w danej chwili posiada); *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom 1898⁵, 386—388.

¹³² *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 72—73; *Dostateczny Śpiewnik*, Piekary 1874⁵, 41—44; *Ołtarz miłości*, Piekary 1885, 87—92; *Magazyn duchowny*, Bytom 1889³, 167—169; *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom 1898⁵, 385—386.

¹³³ *Praca codzienna*, Cieszyn 1857, 73—74.

¹³⁴ *Kancjonał i książka modlitewna*, Cieszyn, 1865, 606; A. Janusz ks., *Kancjonał*, Cieszyn, 1897⁵, 85—86; *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, Bytom 1897, 104—105.

¹³⁵ *Kancjonał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 606; *Pobożny Pielgrzym*, G. św. Anny (1897), 151—153; *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom 1898⁵, 388—390.

¹³⁶ *Praca codzienna*, Cieszyn, 1857, 62—63, 71—74; *Pociecha dusz cierpiących*, Piekary 1875, 199—200; *Modlitwy św. Gertrudy*, Bytom 1898⁵, 393—395; *Droga do Nieba*, G. św. Anny 1907⁵, 85—87.

Oddzielnym zagadnieniem jest pierwsza Komunia św. W omawianych modlitewnikach można spotkać oddzielne przygotowania i dziękczynienia przeznaczone dla komunikujących po raz pierwszy. Stanowią one najczęściej skrót nabożeństwa przeznaczonego dla dorosłych.

Zjawisko rozrostu nabożeństwa komunijnego i wyłączenie tych modlitw z ram Mszy św. szło w parze z tym, co na omawianym odcinku działo się w całym Kościele. Na Komunii św. zaciążyły średniowieczne praktyki, w których oglądanie, adoracja i komunია duchowa miały zastąpić sakramentalną. Poza konieczną spowiedzią, Komunię św. poprzedzał kilkudniowy post. W XVII/XVIII w. Komunię wiernych wyłączono poza ramy Mszy św.¹³⁷. Modlitewniki są tylko tego odbiciem. Powstały one w pewnej epoce, dlatego nosiły na sobie jej cechy.

ZAKOŃCZENIE

Materiał zawarty w odnalezionych ksiązkach modlitewnych był bardzo bogaty i różnorodny. Ograniczono się więc do samej Mszy św. Przy omawianiu Mszy św., nie zajęto się nauką o Mszy św., umieszczoną w nielicznych modlitewnikach¹³⁸. Świadomie pozostawiono na uboczu problemy: pieśni mszalnych¹³⁹, różańca odmawianego podczas Mszy św.¹⁴⁰ oraz kazań¹⁴¹. Przedmiotem badań były same modlitwy mszalne, sugerowane wiernym w tychże modlitewnikach.

Łącznie przeanalizowano 103 modlitewniki. W 45 z nich występują parafrazy i przekłady tekstów liturgicznych; w 26 wszystkie formy, tzn. rozważania alegoryczno-symboliczne, parafrazy i przekłady; w 20 same parafrazy; w 9 same rozważania, a w 3 parafrazy i rozważania.

Ponieważ w niektórych modlitewnikach można znaleźć po kilka form uczestniczenia we Mszy św., stąd razem znaleziono 217 odrębnych nabożeństw mszalnych, bardziej lub mniej oddalonych od treści liturgii mszalne.

1. Najbardziej oddalone od liturgii Mszy św. są alegoryczno-symboliczne wykłady Mszy św. W modlitewnikach można ich spotkać 31 — z tego

¹³⁷ W. S c h e n k ks., *Liturgia Sakramentów świętych*, I, 94—96.

¹³⁸ *Kancynał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865, 461—462; *Przewodnik duchowny*, Mikołów (1899)², 300—301; L. S k o w r o n e k, ks., *Droga do Nieba*, Racibórz 1910⁸, 42—46, 170—177.

¹³⁹ W modlitewnikach badanych znaleziono 68 pieśni mszalnych polskich i 19 niemieckich. por. zał. II, 250—251 (w pracy zał. III, 176—179). Niektóre z nich przetrwały do naszych czasów por. *Droga do Nieba*, Opole 1958, 447—468; *Skarbiec modlitw i pieśni*, Katowice 1966, 295—315. Częściowo opracowali pieśni mszalne: T. R a k, ks., *Roła polskiej pieśni kościelnej w duszpasterstwie górnośląskim z równoczesnym uwzględnieniem jej wpływu na życie narodowe na Górnym Śląsku*, (praca doktorska — maszynopis), Kraków 1954; K. M r o w i e c CM., *Polska pieśń kościelna*, Lublin 1964, 24—30.

¹⁴⁰ O sposobie odmawiania różańca podczas Mszy św. brak danych w modlitewnikach.

¹⁴¹ Przypuszczać można, że kazania były: przed Mszą św., bo modlitwy przed i po kazaniu umieszczone przed nabożeństwem mszalnym por.: *Dróga do Nieba prowadząca*, G. św. Anny 1890, 61—62; *Katolik w modlitwie ku czci N.M.P.*, G. św. Anny 1900, 34; — po Credo, bo tam są włączone odpowiednie modlitwy. por. *Przewodnik duchowy*, Mikołów (1899)² 313; — po Mszy św. (ta sama podstawa przypuszczenia), por. *Ratuj duszę twoją*, G. św. Anny 1897, 74; *Książka modlitewna*, Opole 1864, 66. Oprócz modlitw przed i po kazaniu znaleźć można pieśni na ten czas przeznaczone.

25 stanowi rozważanie Męki Pańskiej; 4 boleści Serca Jezusowego, a dwa rozprowadzają całe dzieło zbawienia.

2. Parafraza całkowita powtarza się 49 razy, przy tym 37 ujęć pochodzi od nieznanymi autorów, a 12 przypisano Świętym Pańskim.

Najczęściej, bo aż 130 razy spotkać można w modlitewnikach parafrazę częściową. W 119 przypadkach złączona jest z tekstami liturgicznymi; w 8 z rubryką alegoryzującą, a w 3 z rubryką i tekstami mszalnymi.

Formy te stanowią zestaw modlitw bliższych treściowo liturgicznemu tekstem Mszy św.

3. Ordinarium i proprium Missae przytoczone 7 razy w modlitewnikach — w języku odbiorców, — można zaliczyć do formy podającej wiernym wprost modlitwy odmawiane podczas Mszy św. przez kapłana w niezrozumiałym dla większości języku¹⁴².

4. Umieszczenie modlitw komunijnych poza Mszą św. świadczy o mentalności ówczesnych, którzy Mszę św. uważali za środek do sprowadzenia na ołtarz Jezusa, by Go adorować, a nie aby Go przyjąć. Zapomniano o tym, że Komunia św. jest owocem Mszy świętej¹⁴³.

Każde z tych zagadnień, mogłoby być przedmiotem dalszych badań. Szczególnie ciekawe byłoby pochodzenie tych modlitw. Czy stanowiły one przedruk, przekład lub od kogo pochodziły? Jak wpłynęły na ich treść wydawcy? W jakim stopniu modlitwy te odzwierciedlają ówczesną pobożność eucharystyczną? Również interesujące byłoby porównanie tych modlitw z katechizmowymi oraz nauki o Mszy św. z nauką podawaną przez katechizmy tamtych czasów¹⁴⁴.

W niniejszej pracy modlitwy te przedstawiono w sposób bardzo ogólny. Następnym etapem mogłoby być przeanalizowanie tychże w aspekcie historycznym, duszpasterskim, czy dogmatycznym (obok badań literackich nad tego rodzaju zabytkiem literatury, w większości polskiej).

Modlitwy mszalne w obrębie modlitewników stanowią jedną część bogatego repertuaru modlitw i pieśni zawartych w tych książkach. Modlitwy i pieśni, wychodząc poza ramy tej pracy, stanowią problem otwarty, oczekujący na opracowanie.

ZAŁĄCZNIK I.

CHRONOLOGICZNE ZESTAWIENIE MODLITEWNIKÓW ZAWIERAJĄCYCH NABOŻEŃSTWA MSZALNE

Obejmuje ono te pozycje, które zdobyto w ramach poszukiwań, i w których jest nabożeństwo mszalne czy komunijne, z podaniem stron. Obecność pieśni mszalnych w danym modlitewniku zaznacza się skrótem P. M. — w nawiasie. Po roku wydania umieszczono sygnaturę danej pozycji w Bibliotece Diecezjalnej w Katowicach — BDK, Bibliotece Śląskiej w Katowicach — Sl., w Księgozbiorach Redakcji Gościa Niedzielnego

¹⁴² por. zał. 15, 31, 50, 55, 81, 83, 99.

¹⁴³ W. Schenk, ks., *Udział ludu w Ofierze Mszy św.*, 19.

¹⁴⁴ Na początku bardzo wielu modlitewników znajduje się skrócony katechizm. Bardziej szczegółowa nauka katechizmowa o Mszy św. należy do rzadkości, ale jest w modlitewnikach dla dzieci przed I komunią św. Częściej występuje kilka zdań wprowadzających o Mszy św. przed samymi modlitwami do Mszy św.

w Katowicach — Red. G. N., w Bibliotece KUL w Lublinie — KUL, w Bibliotece Kapitułnej we Wrocławiu — BKW, w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu — BUW oraz własne — Wł.

1. *Freund in der Noth*; Oder Geistliches Krancken- Hand- Büchel... Mit vielen... andächtigen Gebethen... Zusammen getragen durch Unru Anselmus. Neyss 1702 — BUW 304686.

Nabożeństwo komunijne — 77—81.

2. *Freund in der Noth* (por. poz. 1) Neyss 1721 — BUW 304685.

Nabożeństwo komunijne — 77—81.

3. *Der mittlere Baumgarten* im grossen Druck, darinn überaus kräftige und anmüthige Fest- Morgen- Abend- Mess- Vesper- Beichte- und Communion- Gebete wie auch zu dem Hochwürdigsten Sakrament des Altars, und der allerheiligsten Dreyfaltigkeit, zu der Mutter Gottes und den Heiligen, zu dem h. Antonio von Padua, zu dem h. Joseph und der h. Anna, zu allen hohen Festen und Wallfahrten, auch andern sonderlichen Festtagen, wie auch in allgemeinen Nöthen und Anliegen. Für lebendige, kranke, sterbende und abgestorbene Seelen im Fegfeuer, sammt sieben Litaneyen begrünnen sind Alles anmüthig beschrieben, dass hoffentlich hierdurch das menschliche Herz wird bewogen werden zu einem sonderlichen Eifer zu Gott. Neisse (1782) — BUW 300190.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 33—51.

Nab. komunijne — 66—93.

4. *Der mittlere Baumgarten* (por. poz. 3) Neiss 1786 — Sl. 50434 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 35—55.

Nab. komunijne — 73—105.

5. *Gott ist die reinste Liebe*. Mein Gebeth und meine Betrachtung. Von dem Hofrath von Eckartshausen. Mit Erlaubtnis der Obern. Neisse 1799 — Sl. 220540 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 71—95.

Nab. komunijne — 106—108.

6. *Pieśń do Mszy Świętej s Litaniami a Modlitwami i Drogą Krzyża Jezusowego*. Za pozwoleniem duchowey i świeckiey Zwierzchności. Cieszyn 1825 — Red. G. N. (P. M.)

7. *Gesangbuch zum Schul- und Kirchengebrauch*. Zunächst für die Jugend der katholischen Stadschule zu Ratibor gesammelt. Mit Genehmigung des Hochwürdigsten Fürst — Bischöflichen General- Vikariat Amtes zu Breslau. Ratibor 1830 — Sl. 210787 I. (P. M.).

8. *Christkatholisches Gebet — und Gesangbuch*. Mit Bewilligung des hochwürdigsten Fürst- bishöflichen General- Vicariat- Amtes Breslau. Oppeln 1833⁸ — BKW 38-293, O. w j. niemieckim: nab. mszal. — parafraza całkowita — 10—18; parafraza przypisywana Świętym — 19—24; (P.M.).

w j. polskim: nab. komunijne — 231—233; (P. M.).

9. *Kancyonał katolicki* zawierający modlitwy i pieśni na Zbudzowanie i rozmnożenie pobożności w domach i w kościele, jakoli podczas innych zwyczajnych odpraw kościelnych podług Rytuału Diecezji Wrocławskiej sporządzony a za pozwoleniem Duchownej Zwierzchności, Praca i nakładem Księdza P. H. wydany... Opole 1840 — Sl. 3681 I.

Nab. mszal. — parafraza i tłumaczenie (1) 41—58; (2) 100—108; (3) 298—305.

Nab. komunijne — 330—335. (P. M.)

10. *Książka modlitewna i kancyonał* dla pospolitego ludu katolickiego na potrzebę podczas nabożeństw w kościele, w domu i przy pogrzebach. Opole 1843⁶ — BKW 35, 86, O.

Nab. mszalne — parafraza całkowita (1) — 41—51; (2) 51—58.

Nab. komunijne — 154—159. (P. M.)

11. *Zabawa duchowa* z różnych ksiąg nabożnych dla pomnożenia gorącej miłości ku Bogu i Matce Jego, także dla należytego S. S. Patronów uczczenia. Opole 1845 — Red. G. N.

Nab. mszal. — Rozważanie Męki Pańskiej — 45—80.

12. *Ucieczka ubogich*. Nowa książeczka modlitewna dla wszystkich pobożnych katolików, którzy Maryję czczą i miłują. Oraz historia cześć niepokalanego poczęcia naj-

świętszej Panny Maryi wybitego Medalika i dziewięci dziennego nabożeństwa dla tych, którzy Medalik Jej nabożnie noszą. Opole (1846) — Sl. 213918 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 7—16.

Nab. komunijne — 21—23.

13. *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną*, dla wygody katolików z różnych ksiązek i śpiewników zebrany i ułożony. (Wydawcą — Karol Piekoszowski).

(druga nazwa): *Śpiewnik kościelny i książka modlitówna*. Piekary 1850 — Sl. 210848 I; BDK.

Nab. mszal. — parafraza i rozważ. Męki Pańskiej — 160—169; parafraza i przekład (1) — 170—186; (2) 187—196.

Nab. komunijne — 37—44. (P. M.)

14. *Manualik dla użytku członków ustanowionego od Ojca św. Piusa IX Bractwa Trzeźwości pod opieką Najśw. P. Maryi Gromnicznej*, zawierający w sobie społeczne i prywatne nabożeństwa bractwa, modlitwy do Mszy, spowiedzi i Komunii św., z dodatkiem Wykazu przyjęcia do tegoż Bractwa i do Związku nadziei SS. Aniołów Stróżów. Piekary 1854, BDK.

Nab. mszal. — parafraza przypisywana Świętym — 119—129.

Nab. komunijne — 143—150.

15. *Katolicka książka misyjna*, czyli Przewodnik do życia chrześcijańskiego, wydana przez Zgromadzenie Najświętszego Odkupiciela. Głogówek 1856². — Sl. 211963 I.

Nab. mszalne — parafraza i przekład (1) — 22—34; (2) 34—48; przekład form. żałobnego — 345—351.

Nab. komunijne — 63—73.

16. *Der Lebendige Rosenkranz*. Ein Handbüchlein für die Mitglieder dieses Vereins, sowie für alle Verehrer der allerseligsten Jungfrau und Mutter Gottes Maria. Mit Morgen- Abend- Mess- und anderen Gebeten, nebst einer vermehrten Sammlung von Rosenkranzliedern. Oppeln 1857⁸ — BKW 11 — 503, 0/2.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 35—46.

17. *Praca codzienna*, coroczna i całowitna każdego chrześcianina katolickiego albo Książka Modlitówna i Kancynał dla katolików z różnych ksiązek modlitewnych i śpiewników zebrana (Ks. Antoni Janusz). Cieszyn 1857 — Sl. 210774 I.

Nab. mszal. — parafraza, rubryka i przekład — 140—152; (2) — 152—166.

Nab. komunijne — 51—75. (P. M.)

18. *Wybór osobliwych nabożeństw*. Na duchowną pociechę i pożytek ludzi pobożnych przez pewnego Kapłana zebrani. Opole 1857. — KUL 29762 I.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 20—43.

Nab. komunijne — 71—83.

19. *Zbiór najpotrzebniejszych i powszechnie używanych pieśni i modlitw*, z ksiązek przez cenzurę duchowną i rządową, aprobowanych wyjęty i starannie ułożony. Piekary 1857 — Sl. 50550 I.

Nab. mszal. — Parafraza i przekład 10—21. Nab. komunijne — 50—59. (P. M.)

20. *Modlitwy św. Gertrudy* z dodaniem nabożeństwa o Męce Zbawiciela, czyli zabawy na Post Wielki z łacińskiego na polski język przez pewnego Kapłana przetłomaczone, także różańcem, nieszpornami, stacyami i zbiorem pieśni nabożnych pomnożone za dostateczną Książkę do nabożeństwa i śpiewu kościelnego i domowego uzupełnione. Piekary 1858. — Sl. 211165 I.

Nab. mszalne — parafraza przyp. świętym — 21—40; parafraza i przekład — 41—54.

Nab. komunijne — 363—384 (P. M.).

21. *Betstunden vor dem allerheiligsten Sakramente des Altars während der drei Tage des vierzigstündigen Gebetes*, sowie zum Gebrauche in der Frohnleichnams- Octave, an Communiontagen, bei Besuchung und Aussetzung des hochwürdigsten Gutes, auch bei allen festtäglichen Vespren und andern Zeiten des katholischen Kirchenjahres. Oppeln 1859⁴. — BKW 11, 503, 0/1.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 37—49.

22. *Dostateczny Śpiewnik* (por. poz. 13), Piekary 1859⁸. — Sl. 211622 I.

Nab. mszal. parafraza i rozważanie Męki Pańskiej — 160—169; parafraza i przekład (1) — 170—186; (2) — 187—196.

Nab. Komuniijne — 37—44.

(P. M.)

23. *Memento mori, to jest Pamiętaj na śmierć*. Książka zawierająca czytanie duchowne, nabożeństwo do św. Barbary, Panny i Męczenniczki Patronki Szczęśliwej Śmierci oraz naukę i modlitwy dla chorych i konających, zebrane przez księdza J. Szaffrańka. Piekary 1859. — Sl. 211286 I.

Nab. komunijne — 78—82.

24. *Pociecha dusz cierpiących*, czyli nauki i przykłady o stanie dusz cierpiących w czyszczeniu z nabożeństwem na ich pociechę przez X. Józefa Akkermanna, byłego Plebana w Emmen, w języku niemieckim wydane. Piekary 1859². — Sl. 214031 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 172—188.

Nab. komunijne — 199—207.

(P. M.)

25. *Duszy przewodnik do ojczyzny niebieskiej*, czyli poznanie serca człowieka, czy Bóg w nim mieszka, czy diabeł w dziesięciu obrazach zmyślnie wystawione. Rozprawa zbawienna o powstaniu upadłego grzesznika, westchnienie duszy skruszonej i dwańście znaków ludzi do żywota wiecznego wybranych, podług wtórnego wydania w języku czeskim w Pradze r. P. 1853 wyszłego na polski dosłownie przełożył Ksiądz Szymon Perzych, Mikołów 1862² — BKW 11, 248 D.

Nab. mszal. — rozważanie dz. zbawienia — 204—215.

Nab. komunijne — 251—259.

26. *O Szkaplerzu Świętym Matki Boskiej*, Piekary 1862. — Sl. 212683 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 83—95.

27. *Książka modlitewna i kancjonał* (por. poz. 10) Opole 1864¹⁰ — Sl. 3582 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita (1) — 41—51; (2) — 51—58.

Nab. komunijne — 154—159.

(P. M.)

28. *Nowa Jerozolima* albo Kalwarya całej męki Jezusowej i bolesnej Matki Jego, Maryi Panny, wyrażająca drogi W Górnym Szląsku, na Górze Chełm, a teraz Anny św. nazwanych od Jaśnie Wielmożnych Fundatorów Grafów de Gaschin wystawiona, zaś roku pańskiego 1764 w uroczystość Podwyższenia Krzyża świętego zaprowadzona; zupełnemi Odpustami od Ojca ś. Papieża Klemensa XII obdarzona, a dla wygody pobożnego ludu, służącemi na tę św. podróż Uwagami, Modlitwami i Pieśniami, z przydatkiem Modlitwy do Mszy św., Krótkiego nabożeństwa do Anny św. na tej górze cudami i łaskami sławniej opatrzona. G. św. Anny 1864. — Sl. 135101 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 9—13.

Nab. komunijne — 33—38.

29. *Betstunden* (por. poz. 21), Oppeln 1865⁵. — BKW 11, 430 0/2.

Nab. mszalne — parafraza i przekład — 37—49.

30. *Dostateczny Śpiewnik* (por. poz. 13, 22), Piekary 1865⁴. — Red. G. N.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 160—169; parafraza i przekład (1) — 170—186; (2) — 187—196.

Nab. komunijne — 37—44.

(P. M.)

31. *Kancjonał i książka modlitewna na cały rok*. Do nabożeństwa kościelnego i domowego. Cieszyn 1865, — KUL 14783 I.

Nab. mszal. — przekład cz. stałych — 462—475; rozw. Męki Pańskiej — 475—487; parafraza, rubryka i przekład — 488—499.

Nab. komunijne — 595—619.

(P. M.)

32. *Der Lebendige Rosenkranz* (por. poz. 16), Oppeln 1866¹¹. — BKW 11, 430, 0/1.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 35—46.

33. *Katolik w modlitwie*, czyli książka do nabożeństwa oraz śpiewnik kościelny. Wydanie mniejsze szkolne przez Księdza Dziekana Kühn. Na korzyść domu sierót w Gliwicach. Gliwice 1866. — Sl. 3556 I.

Nab. mszal. — parafraza i rozważanie Męki P. — 32—41.

- Nab. komunijne — 83—89.
(P. M.)
34. *Manualik Bractwa Trzeźwości* (por. poz. 14), Piekary 1867². — Sl. 3726 I; KUL 47927 I.
Nab. mszal. — parafraza, przyp. Świętym — 112—122.
Nab. komunijne — 147—154.
35. *Dwie godziny adoracji Najświętszego Sakramentu* w czasie czterdziestogodzinnego nabożeństwa albo na Boże Ciało oraz przy Grobie Pańskim na Wielki Piątek, Piekary 1868. — BDK I 214.
Nab. mszal. — parafraza całkowita — 45—75.
36. *Katolik w modlitwie* czyli Książka do nabożeństwa oraz śpiewnik kościelny przez Księdza Józefa Kühn, Komisarza Biskupiego Dziekana i Proboszcza Gliwickiego. Na korzyść domu ubogich sierót w Gliwicach. Gliwice 1868⁵. — Sl. 211645 I.
Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 43—60; parafraza całkowita — 61—72; parafraza i przekład — 73—80; parafraza przyp. Świętym — 81—95.
Nab. komunijne — 214—221.
(P. M.)
37. *Gottesdienstliche Lieder und Gebete* in deutscher und polnischer Sprache. Herausgegeben durch den Pfarrer J. Schaffranek, Beuthen 1871. — Sl. 3593 I.
cz. w j. pol. — Nab. mszal. — parafraza i przekład — 20—28.
Nab. komunijne — 10—14.
cz. w j. niem. — Nab. mszal. — parafraza całkowita — 24—27.
Nab. komunijne — 7—13.
(P. M.)
38. *Książka Kalwaryjska* zawierająca w sobie rozmyślenia i modlitwy o mecie i śmierci P. Jezusa, także obchody tajemnic bolesnych, żałobnych i tryumfalnych Najśw. Maryi Panny dla wygody pobożnych pątników przybywających do Góry św. Anny w Górnym Szląsku, Piekary 1871 — BDK I 162.
Nab. mszal. — parafraza przyp. Świętym — 92—102.
Nab. komunijne — 118—127.
39. *Bieg roku całego* na cześć i chwałę Boga w Trójcy świętej jedyne, Niepokalanie poczętej Panny Maryi i wszystkich świętych, czyli modlitwy na wszystkie całego roku Święta i inne Nabożeństwa, z dodatkiem Nieszpornych psalmów, Gorzkich Żali. Przez X. J. B. Chmielowskiego. — Mikołów 1873 — Sl. 211490 I.
Nab. mszal. — parafraza i przekład — 25—33.
Nab. komunijne — 183—192. (P. M.)
40. *Dostateczny Śpiewnik* (por. poz. 13, 22, 30), Piekary 1874⁶ — Sl. 210979 I.
Nab. mszal. rozważanie Męki Pańskiej — 160—169; parafraza i przekład (1) — 170—186; (2) — 187—196.
Nab. komunijne — 37—44.
(P. M.)
41. *Mały zbiór najpotrzebniejszych nabożeństw i pieśni* powszechnie używanych z różnych ksiąg przez cenzurę duchowną i rządową aprobowanych, wyjęte i starannie ułożone, Piekary 1874². — Sl. 211457 I.
Nab. mszal. — parafraza i przekład — 17—28.
Nab. komunijne — 53—64.
(P. M.)
42. *Pociecha dusz cierpiących* (por. poz. 24), Piekary 1875³, Sl. 211486 I.
Nab. mszal. — parafraza całkowita — 166—182.
Nab. komunijne — 193—201.
(P. M.)
43. *Skarb łask i pojednania się w roku miłościwym, czyli Książeczka Jubileuszowa* obejmująca dokładną naukę o Jubileuszu w roku 1875. Ułożona według życzenia i woli Ojca św. z dodatkiem modlitw odpustowych, porannych, wieczornych, jako też modlitw do Mszy św., Spowiedzi i Komunii. Wydana przez jednego z OO. Franciszkanów. Bytom (1875). — Sl. 210730 I.
Nab. komunijne — 95—96.
44. *Perlen der Andacht* oder der goldene Himmelschlüssel Katholisches Gebet und Gesangbuch. Mit Approbation Geistlicher Obrigkeit. Nikolai (1877). — BDK.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 19—35; rozważanie Męki Pańskiej — 36—51; parafraza i przekład 51—62; parafraza całkowita — 63—70.

Nab. komunijne — 103—117.
(P. M.)

45. *Książeczka św. Alojzego*, czyli modlitwy i rozmyślania na sześć niedziel ku czci anielskiego młodzieńca i wzoru młodzieży św. Alojzego. Do wspólnej, publicznej i prywatnej potrzeby, przetłumaczona z niemieckiego. Mikołów (1881). — Sl. 134858 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 216—236.
Nab. komunijne — 249—269.

46. *Katolik w modlitwie*, czyli książka do nabożeństwa oraz śpiewnik kościelny na cały rok. Mikołów 1882¹². — Sl. 211095 I; BKW 11, 889. O.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 13—19; parafraza i przekład (1): 161—170; (2) — 289—295.

Nab. komunijne — 19—41.
(P. M.)

47. *Wybór najobszerniejszych nabożeństw i pieśni*. Na duchowną pociechę i pożytek ludzi pobożnych, z różnych ksiąg zebrany przez pewnego kapłana. Piekary 1882. — BDK 640 I (por. poz. 18 bez śpiewnika).

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 14—39;
Nab. komunijne — 65—76.

48. *Wybór najobszerniejszych nabożeństw* (por. poz. 18, 47) Piekary 1883. — BKW 35, 184. O.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 14—39;
Nab. komunijne — 65—76.
(P. M.)

49. *Lobsinget dem Herrn*. Katholisches Gesangbuch für den gottesdienstlichen Gebrauch. Zusammengestellt und herausgegeben. Gleiwitz 1884 — BKW 38, 96 D.

Ministrantura łacińska — 192—198.
(P. M.)

50. *Nowy Brewiarzyk Tercyarski*, to jest sposób życia i modlenia się dla Braci i Sióstr III-go Zakonu Świętego Ojca Franciszka Serafickiego nie pod klauzurą zakonną mieszkających. Z dodatkiem różnych stosowanych nauk i nabożeństw. Książka modlitewna zebrana i ułożona w klasztorze u św. Anny. Na nowo przejrzana i uzupełniona podług nowej konstytucji Ojca św. Papieża Leona XIII, z dnia 30 Maja r. 1883. G. św. Anny (1885). — Sl. 211838 I.

Nab. mszal. — przekład form. żałob. — 348—356; parafraza i przekład — 425—442; rozważanie Męki Pańskiej — 445—460.

Nab. komunijne — 489—508.

51. *Ołtarz miłości*, czyli Nabożeństwo do Najświętszego Serca Jezusa i Niepokalanego Serca Maryi oraz śpiewnik kościelny przez Księdza Grzegorza Stanisława Augustynika, Dziekana i Administratora Parafii Włoszczowa w Diecezyi Kieleckiej. Piekary 1885. — BDK.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 34—56; rozważanie Męki Pańskiej — 362—379.

Nab. komunijne — 82—92.

52. *Katolik w modlitwie* (por. poz. 36), Gliwice 1886¹². — Sl. 210847 I.

Nab. mszal. — parafraza i rozważanie Męki P. — 43—60; parafraza całkowita 61—72; parafraza i przekład — 73—80; parafraza przyp. Świętym — 81—95.

Nab. komunijne — 214—221.
(P. M.)

53. *Der Lebendige Rosenkranz* (por. poz. 16, 32), Oppeln 1887²². — BKW 11, 430, O; Sl. 211099 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 36—47.

54. *Kancyonał katolicki mniejszy i razem Książka modlitewna* (ks. Jan Żmijka), Cieszyń, 1887 — wł.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 40—54.
Nab. komunijne — 171—176.
(P. M.)

55. *Katolicka książka missyjna*, (por. poz. 15), Głogówek 1887⁵, Sl. 50537 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 19—28; (2) — 28—39; przekład form. żałob. — 270—274.

Nab. komunijne — 51—59.

56. *Różaniec święty*. Książeczka pouczająca i modlitewna dla członków bractw różańcowych i wszystkich wiernych w myśl Ojca św. Leona XIII, przez ks. R. L. Mikołów 1888 — Sl. 211900 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 155—177.

57. *Magazyn duchowny* czyli Modlitwy i Pieśni dla Chrześcijańsko-Katolickich Górników z różnych ksiąg nabożnych zebrane. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej do druku podane przez nadsztygara Mat'eu'sza Lissa. Bytom 1889³ — BDK.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej i parafraza (1) — 127—139; (2) — 205—212.

Nab. komunijne — 166—169.

(P. M.)

58. *Dróga do nieba prowadząca*, czyli Książka do nabożeństwa z dodatkiem nieszpórów, psalmów, drogi krzyża Jezusowego i najużywańszych pieśni kościelnych. G. św. Anny 1890. — Sl. 211152 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 62—79.

Nab. komunijne — 124—128.

(P. M.)

59. *Najśłodsze Serce Jezusa*, czyli Nabożeństwo do Serca Jezusowego z dodaniem najposzechniejszych i najużywańszych nabożeństw i pieśni. Zebrał K. B. Przejrzał i poprawił Ks. Śląg z a k. Gliwice 1890². — Sl. 134837 I.

Nab. mszal. — rozważanie o Sercu P. Jezusa — 44—58; parafraza i przekład — 59—75; parafraza całkowita — 76—87; rozważanie Męki Pańskiej — 88—105.

Nab. komunijne — 125—190.

(P. M.)

60. *Kancyonał katolicki i razem Książka modlitewna* wydana przez śp. Antoniego Janusza, Plebana Zebrzydowskiego, Cieszyn 1891⁵ — wł.

Nab. mszal. rozważanie Męki Pańskiej — 156—168; parafraza i przekład. — 168—182; parafraza przyp. Świętym — 182—196; parafraza i przekład — 1045—1055.

Nab. komunijne — 67—86.

(P. M.)

61. *Najśłodsze Serce Jezusa* (por. poz. 59), Gliwice 1891³. — Sl. 134837 I.

Nab. mszalne — rozważanie o Sercu P. Jezusa — 44—58; parafraza i przekład — 59—75; parafraza całkowita — 76—87; rozważanie Męki Pańskiej — 88—105.

Nab. komunijne — 125—190.

(P. M.)

62. *Nowy Brewiarzyk Tercyarski* podług nowej konstytucji Ojca św. Papieża Leona XIII, z dnia 30 Maja 1883 r. dla Braci i Sióstr III Zakonu św. Ojca Franciszka pod klauzurą nie będących, czyli świeckich z dodatkiem różnych stosownych nabożeństw. Za pozwoleniem zwierzchności duchownej wydał ks. N. Bontzek. Bytom 1892. — Sl. 210040 I., BDK I 221.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 340—355; (2) — 356—374.

Nab. komunijne — 390—398.

63. *Dostateczny Śpiewnik* (por. poz. 13, 22, 30, 40), Gliwice 1894⁸. — Sl. 134967 I.

Nab. mszal. — parafraza i rozważanie Męki P. — 160—169; parafraza i przekład (1) — 170—186; (2) — 187—196.

Nab. komunijne — 37—44.

(P. M.)

64. *Katolik w modlitwie ku czci Najświętszej Maryi Panny z różnych nabożeństw zebrany oraz dostateczny śpiewnik kościelny*, (nazwa druga) *Wianek ku czci Najświętszej Maryi Panny z różnych nabożeństw uwity*. Gliwice 1894. — Sl. 55459 I; 55460 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 6—20; (2) — 28—54.

Nab. komunijne — 244—254.

(P. M.)

65. *Katolik w modlitwie*, ks. J. Kühn, (por. poz. 36, 52), Gliwice 1895, BKW 35, 181, 0.

Nab. mszal. — parafr. i rozważanie Męki Pańskiej — 43—60; parafr. całości — 61—72; parafr. i przekład — 73—80; parafr. przyp. Świętym — 81—95.

Nab. komunijne — 214—221.

(P. M.)

66. *Nabożeństwo do Matki Boskiej Bolesnej*. Zebrał i ułożył El. S., G. św. Anny (1895) — Sl. 212743 I.

Nab. mszal. — parafr. i przekład — 47—58.

67. *Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz Książka do nabożeństwa*. Ułożyli Gillar i Hoffmann, organiści z Bytomia, Bytom 1895. — Sl. 3753 I.

Nab. mszal. — parafr. i przekład (1) — 17—27; (2) — 27—40; (3) — 54—71; — parafr. całości — 41—53. (3) — 54—71.

Nab. komunijne — 85—94.

(P. M.)

68. *Wybór najosobliwszych nabożeństw*, (por. poz. 18, 47, 48), Piekary 1896. — BDK.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 14—39.

Nab. komunijne — 65—76.

(P. M.)

69. *Godzinki adoracyi Najświętszego Sakramentu*. Do odmawiania podczas wiecznej adoracyi dla diecezji wrocławskiej. Przez ks. Augustyn Arndt T. J. Królewska Huta 1897. — Sl. 134867 I; 3757 I; 211034 I.

Nab. mszal. — parafr. całości — 355—370.

70. *Pobożny Pielgrzym*. Przewodnik dla pielgrzymujących na G. św. Anny i do innych miejsc cudownych. Wydał Ojciec Andrzej (z zakonu OO. Franciszkanów), G. św. Anny (1897). — Sl. 50553 I.

Nab. mszalne — parafr. i przekład (1) — 76—83; (2) — 83—95; (3) — 95—110.

Nab. komunijne — 151—159.

(P. M.)

71. *Przewodnia Książeczka Nowej Kalwaryi w Piekarach*. Na większą chwałę Boga i cześć Najświętszej Panny Maryi ku pożytkowi wiernym wydał ks. K. Nerlich, Proboszcz w Piekarach, Piekary 1897 — Sl. 210646 I.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 130—146.

Nab. komunijne — 167—172.

72. *Ratuj duszę swoją!* Książeczka misyjna dla ludu katolickiego. Napisał Ks. Jan Chrzyszcz, G. św. Anny (1897). Sl. 214051 I.

Nab. mszal. — parafr. i przekład — 62—74.

Nab. komunijne — 56—61.

73. *Śpiewnik dla ludu katolickiego* (por. poz. 67), Bytom 1897² — Wł.

Nab. mszal. — parafr. i przekład (1) — 17—27; (2) — 28—40; (3) — 53—70; parafr. całości — 41—53.

Nab. komunijne — 96—105.

(P. M.)

74. *Wiara, nadzieja i miłość*. Czyli książka do nabożeństwa dla wszystkich katolików z dodatkiem nieśporów, psalmów, drogi krzyża Jezusowego, gorzkich żali i najużywanych pieśni. Na nowo przejrzał i według przepisu biskupiego poprawił Ks. Ignacy Böhm. G. św. Anny (1897) — wł.

Nab. mszal. — parafr. i przekład — 47—63.

Nab. komunijne — 89—105.

(P. M.)

75. *Gebets- und Andachts- Buch*, für die neue Kalvarie von Deutsch — Piekar. Verfasst von dem Kandidaten der kathol. Theologie Hugo Wisy. Herausgegeben Pfarrer Karl Nerlich, Königshütte 1898. — Sl. 211177 I.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 108—121.

Nab. komunijne — 134—138.

76. *Modlitwy św. Gertrudy* (por. poz. 20), Bytom (1898)⁵. — Sl. 210764 I.

Nab. mszalne — parafr. przyp. Świętym — 21—40; parafr. i przekład — 41—54.

Nab. komunijne — 374—395.

(P. M.)

77. *Zupełny śpiewnik katolicki oraz książka do nabożeństwa dla chrześcijan* — katolików. Mikołów (1898), Sl. 214020 I.

Nab. mszal. — parafraza, przekład i rubryka — 95—109; parafraza całkowita — 109—121; parafraza i przekład (1) — 122—133; (2) — 133—142.

Nab. komunijne — 157—177.

(P. M.)

78. *Książeczka szkaplerzna, nauka o szkaplerzach z nabożeństwami stosownymi*. Wydał O. Andrzej Bolczyk franciszkanin na G. św. Anny. G. św. Anny 1899. — Sl. 3740 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 47—58.

Nab. komunijne — 70—79.

79. *Nowenna do św. Antoniego Padewskiego Patrona rzeczy zgubionych*. Z dodatkiem żywota, przykładów, Mszy św., Litanii, Godzinków i innych modlitw. Wydana na żądanie wielu wielbicieli i czcicieli świętego Antoniego Wielkiego Cudotwórcy, Piekary (1899). — Sl. 211411 I.

Nab. mszal. — parafraza całkowita — 90—100.

80. *Altarz czyli książka do nabożeństwa z dodatkiem najużywanych pieśni dla osób starszego wieku*. Wydanie na nowo przejrzone i poprawione przez Ks. J. Böhm (duży druk), G. św. Anny (1899). — Sl. 3575 I.

Nab. mszalne — rozważanie Męki Pańskiej — 31—63; parafraza i rozważanie Męki Pańskiej — 64—96.

Nab. Komunijne — 134—148.

(P. M.)

81. *Przewodnik duchowny*. Książka do modlenia i rozmyślania dla dusz pobożnych, w świecie jako też i w klasztorze żyjących, a pragnących doskonałości chrześcijańskiej. Przejrzał i poprawił ks. Dr W. G., Mikołów (1899)². — Sl. 3576 I; BKW 11, 280, 0.

Nab. mszal. — parafraza i przekład 81 — 263—278; 2—306—325; rozważ. dz. zbawienia — 302—304; przekład cz. st. i zm. z form. żałob. — 326—337.

Nab. komunijne — 282—299.

(P. M.)

82. *Katolik w modlitwie ku czci Najświętszej Maryi Panny* (por. poz. 64), G. św. Anny (1900). — Sl. 211898 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 35—53; (2) — 53—60; (3) — 60—71; (4) — 71—82.

Nab. komunijne — 109—118.

(P. M.)

83. *Nabożeństwo do św. Antoniego Padewskiego* napisał Ksiądz Euzebiusz Stephan proboszcz w Tworogu. Bytom 1900, BDK 217 I.

Nab. mszal. — przekład cz. st. i form. z 13. VI. — 9—29; parafraza i przekład — 38—43.

84. *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, (por. poz. 67, 73), Bytom 1900. — BKW 11, 890, 0.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 13—23; (2) — 23—35; (3) — 46—62; parafraza całkowita — 35—46.

Nab. komunijne — 83—91.

(P. M.)

85. *Nabożeństwo na uroczystość Bożego Ciała i całą oktawę*. Przez A. G., Opole 1901. — Sl. 3647 I; 3738 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 7—31.

(P. M.)

86. *Skarbnica odpustów modlitewnych i uczynkowych, w tłumaczeniu aprobowana przez Stolicę Świętą*, wydał X. Augustyn Arndt T. J., Królewska Huta 1901. — Sl. 3755 I.

Nab. mszal. — parafraza przyp. Świętym — 42—64.

87. *Stół Pański*, Książka modlitewna dla Katolików, osobliwie dla dzieci po raz pierwszy przystępujących do Spowiedzi i Komunii świętej, jako też różne najpiękniejsze Nabożeństwa i Pieśni na cały rok. Napisał Ks. Jan Chrzyszcz, G. św. Anny (1901)² — Sl. 210962 I.

Nab. mszal. — rozważ. Męki Pańskiej — 44—54; parafraza i przekład (1) — 54—63; (2) — 63—70.

Nab. komunijne — 124—140.

(P. M.)

88. *Wianek Maryi ku czci Najświętszej Panny uwity z najlepszych nabożeństw*. Z dodatkiem pieśni kościelnych. Przejrzał i poprawił Ks. Dr. A. Galant w Przemyślu, Miłoków (1902). — Sl. 214052 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 47—62; (2) — 62—77; parafraza całkowita — 77—84.

Nab. komunijne — 140—161.

(P. M.)

89. *Der Andächtige Wallfahrer. Gebet- und Gesangbuch zum Gebrauche bei Wallfahrten nach dem St. Annaberge sowie nach anderen Gnadenorten*. Herausgegeben von P. Andreas Bolczyk Franziskaner auf dem St. Annaberge. St. Annaberge 1903². — BDK.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 36—51; (2) — 51—69.

Nab. komunijne — 82—94.

(P. M.)

90. *Ustawy dla Kongregacji i Maryańskiej z dołączeniem różnych Modlitw i Praktyk pobożnych, z niemieckiego na polskie przełożył i rozszerzył Ks. Wł. Długolecki*. Królewska Huta 1905³. — BDK.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 63—89.

Nab. komunijne — 127—138.

91. *Weg zum Himmel*. Katholisches Gebet- und Gesangbuch. Herausgegeben von Ludwig Skowronek Pfarrer in Bogutschütz. Ratibor 1905³. — Sl. 3752 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 63—89.

Nab. mszal. — parafraza całkowita dla dzieci — 56—62; parafraza i przekład (1) — 62—70; (2) — 71—92; parafraza całkowita — 93—101.

Nab. komunijne — 133—141.

92. *Droga Krzyżowa*, czyli nabożeństwo do Męki Pana Jezusa. Według książki parafialnej „*Droga do Nieba*” ks. proboszcza Ludwika Skowronka. Za pozwoleniem autora i zwierzchności duchownej. Racibórz 1906 — Sl. 210712 I.

Nab. mszal. — rozważanie Męki Pańskiej — 21—31.

93. *Książka Kalwaryjska* zawierająca Stacye Drogi Krzyżowej Pana Jezusa. Nabożeństwo przy Gradusach i Stacye Drózek N. P. Maryi na Kalwaryi u św. Anny. (por. poz. 38) G. św. Anny 1906 — Wł.

Nab. mszal. — parafraza przyp. Świętym — 105—118.

Nab. komunijne — 133—144.

(P. M.)

94. *Uwielbienie Najśłodszego Serca Jezusowego*. Zbiorek różnych modlitw i dwie nowenny do Najśłodszego Serca Pana Jezusa. Przedruk z dziełka „*Najśłodsze Serce Jezusa*” G. św. Anny (1906) — Sl. 3657 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 18—24.

95. *Droga do Nieba*, czyli Książka do nabożeństwa dla wszystkich katolików z dodatkiem Nieszpornych psalmów, Drogi Krzyża Jezusowego, Gorzkich Żali i najużywanych pieśni. Przejrzał i poprawił Ks. Ignacy Böhm, G. św. Anny 1907⁵ — Sl. 210961 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 32—41; (2) — 42—51.

Nab. komunijne — 75—87.

(P. M.)

96. *Droga do Nieba*. Książka parafialna do nabożeństwa dla katolików każdego stanu i wieku. Wydał ks. Ludwik Skowronek, proboszcz w Bogucicach. Racibórz 1907⁴. — Sl. 210702 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 59—80; (2) — 709—720, rozważanie Męki Pańskiej — 607—616.

Nab. komunijne — 115—128.

(P. M.)

97. *Missionsbüchlein oder Andenken an die segensreichen Tage der hl. Mission*. Von P. Fabianus O.F.M. St. Annaberge 1908². — Sl. 210756 II.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 166—186.

Nab. komunijne — 211—229.

98. *Śpiewnik dla ludu katolickiego* (por. poz. 67, 73, 84) Bytom 1908. — Sl. 21 1081 I.
 Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 15—26; (2) — 26—40; (3) — 53—70;
 parafraza całkowita — 40—53.
 Nab. komunijne — 91—100.
 (P. M.)
99. *Weg zum Himmel*, Pf. L. Skowronek, (por. poz. 91), Ratibor 1908⁴. — BDK I 708.
 Nab. mszal. — parafraza całkowita — 65—71; parafraza i przekład (1) — 71—80;
 (2) — 102—109; przekład cz. stałych — 80—102; rozważanie Męki Pańskiej — 467—476.
 Nab. komunijne — 145—156.
 (P. M.)
100. *Gwiazda Betleemska, czyli pieśni i modlitwy na Boże Narodzenie*. Według książki parafialnej „*Droga do Nieba*” ks. prob. Ludwika Skowronka z dodatkiem pieśni domowych. Racibórz 1909. — Sl. 50549 I.
 Nab. mszalne — parafraza i przekład — 110—120.
101. *Droga do Nieba* dla dzieci gotujących się do I Spowiedzi i Komunii świętej. Wydał ks. Ludwik Skowronek proboszcz w Bogucicach. Racibórz (1910)² — BDK.
 Nab. mszal. — parafraza całkowita — 48—58; ministrantura w j. łac. 63—67.
 Nab. komunijne — 150—170.
102. *Droga do Nieba*. (por. poz. 96), Racibórz 1910⁸. — Księgozbiór Ks. Dr T. Raka w Chropaczowie.
 Nab. mszalne — parafraza i przekład (1) — 45—54; (2) — 54—61; (3) — 606—615; rozważanie Męki Pańskiej — 525—535.
 (P. M.)
103. *Najśłodsze Serce Jezusa, czyli Nabożeństwo do Serca Jezusowego i Niepokalanego Serca Najśw. Panny Maryi* z dodaniem najpowszechniejszych i najużywanych nabożeństw i pieśni na cały rok kościelny. Na nowo opracował ks. Jan Chrzyszcz Doktor św. Teologii, G. św. Anny 1910¹¹. — Sl. 210694 I. (por. poz. 59).
 Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 31—38; (2) — 39—46; (3) — 59—72; rozważanie o Sercu P. Jezusa — 46—58.
 Nab. komunijne — 88—117.
 (P. M.)
104. *Weg zum Himmel*, Pf. L. Skowronek, Ratibor 1911⁵. — BDK I 709, (por. poz. 91, 99)
 Nab. mszal. parafraza całkowita (1) — 65—71; (2) — 138—147; parafraza i przekład (1) — 71—80; (2) — 80—102; (3) — 102—109; (4) 610—618; rozważanie Męki Pańskiej — 473—482.
 Nab. komunijne — 147—160.
 (P. M.)
105. *Duchowna pielgrzymka do Wielkiego Cudotwórcy św. Antoniego w Padwie*. Nabożeństwo Dziewięciu Wtorków, Responsoryum i wiele modlitw. Zebrał i zestawiał ks. Dr W. Galant, Mikołów 1912. — BDK I 594.
 Nab. mszal. — parafraza i przekład — 81—96.
106. *Pamiętka misji świętej* odbytej przez OO. Franciszkanów. Wydał O. Fabyan z zakonu św. Franciszka, G. św. Anny 1913⁴. — Wł.
 Nab. mszal. — parafraza i przekład — 126—140.
 Nab. komunijne — 162—179.
107. *Pamiętka Pierwszej Komunii św.* Przez ks. Bolesława Żychlińskiego Mikołów (1913). — Sl. 211915 I.
 Nab. komunijne — 68—127.
108. *Pociecha dusz w czyśćcu męki cierpiących, czyli Zegarek czyśćcowy oraz Nabożeństwo codzienne za dusze zmarłych, ratunku od nas wołających, dla wszystkich wiernych, na śmierć pamiętnych chrześcijan do druku podany*. Olesno (1913)⁴. — Sl. 3791 I; Sl. 210708 I.
 Nab. mszal. — parafraza całkowita — 21—35; parafraza i przekład (1) — 36—50; (2) — 220—228.
 Nab. komunijne — 235—242.
109. *Droga do Nieba*. Książka do nabożeństwa dla wygody młodzieży katolickiej, G. św. Anny 1914 — Wł.
 Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 31—42; (2) — 42—49; (3) — 50—59.

Nab. komunijne — 70—86.

(P. M.)

110. *Najśladsze Serce Jezusa* (por. pcz. 103), G. św. Anny 1914¹². — Sl. 3591 I.
Nab. mszal. — parafraza i przekład (1) — 31—38; (2) — 39—46; (3) — 59—72;
rozważanie o Sercu P. Jezusa — 46—58.

Nab. komunijne — 88—117.

(P. M.)

111. *Święta Marya, Morze boleści*. Nabożeństwo do Matki Boskiej Bolesnej. Nowenny i kilka pieśni. Zebrał i ułożył Eł. S. G. św. Anny (1914) — Sl. 3658 I.

Nab. mszal. — parafraza i przekład — 18—35.

ZAŁĄCZNIK II.

ZESTAWIENIE ALFABETYCZNE POLSKICH PIEŚNI MSZALNYCH WYSTĘPUJĄCYCH W GÓRNOŚLĄSKICH MODLITEWNIKACH DO 1914 r.

A. Pieśni mszalne ogólne

1. Boga naszego chwalimy
2. Boże i Ojciec łaskawy
3. Boże, Królu z wysokości
4. Boże, lud Twój wciąż przejęty
5. Boże Ojciec, Tyś z miłości
6. Boże, przed wszechmocą Twoją
7. Boże, Stwórco, nasz Panie
8. Boże, Stwórco nasz Panie
(Wersja druga)
9. Chcę z nabożeństwem być, Jezu,
przy ofierze
10. Co na górze Kalwaryi
11. Co nam nakazuje nasza wiara
12. Do Ciebie, odwieczny Panie
13. Gdy według rozkazu Twego
14. Gotowi na słuchanie mszy
świętęj
15. Ja grzeszny człowiek spowiadam
16. Już teraz ofiarę zaczynamy
17. Kyrie, Ojciec łaskawy,
18. Miejmy mocne zaufanie
19. Na kolana padajcie
20. Na stopniach Twego
21. Na Twe słowo się zbliżamy
22. Nieogarniony całym światem,
Boże!
23. Nuż wszyscy prawowierni
24. Ofiara Mszy świętęj się zaczyna
25. Padnijmy na kolana
26. Przed majestat Twój rzuceni
27. Przed Tobą upadamy
28. Przed tronem Twym upadamy
29. Przy tej Boskiej ofierze
30. Racz przyjąć uwielbienie
31. Stwórco okręgu ziemskiego
32. Śpiechajmy Boga wzywać
33. Tu przed Tobą czyni, Panie
34. U podnóżka Twych ołtarzy, Panie
35. W tej świątyni zgromadzeni
36. Zbliżamy się przed tron Pana
37. Z pokłonem upadajmy
38. Z pokorą upadamy
39. Żalem zdjęty wyznawa swe winy

B. Pieśni mszalne przeznaczone na:

a) Adwent

1. Boże, Ojciec nasz kochany
2. Przybądź, Zbawco pożądany
3. W czasie smutnym adwentowym

b) Boże Narodzenie

1. Bogu dziękczynne głosy
2. W dzień narodzenia Twego
3. Wesola noc, wesola noc
4. Wśród nocnej ciszy
5. Zawitaj Zbawicielu, Jezu nasz
kochany

c) Niedziele Wielkiego Postu

1. Jezu! któryś trzy godziny
2. W Ogroju Jezus klęczy

d) Wielki Czwartek

1. Wszyscy przytomni słuchajcie

e) Czas Wielkanocny

1. Powstał z martwych Pan żywota
2. Weselmy się chrześcijanie
3. Współ tu teraz wszyscy

f) Zielone Świątki

1. Duchu święty! prawdziwy
2. Duchu święty, z Ojca, Syna

g) Boże Ciało

1. Przyjmij od nas pokłony

h) Uroczystości Najświętszej Maryi Panny

1. O Marya, Ty ucieczko nasza
2. Przy obchodzie
3. Przy obchodzie (wersja druga)

i) Uroczystości Świętych Pańskich

1. Dziś radość na Syonie

j) Misje św.

1. Chwalmy Boga z wysokości

k) Msze św. żałobne

1. Boże, Sędzio sprawiedliwy
2. Daj odpoczynek wieczny
3. O Boże, jakieś wielebny
4. O Boże Przedwieczny,
5. O Boże Przedwieczny, (wersja
druga)
6. Święta myśl jest modlić się
7. Tobie, Boże, wznosim pienia

Uwaga: Dotarcie do powyższych pieśni mszalnych wymaga przeglądnięcia następujących modlitewników górnośląskich: *Dostateczny Śpiewnik* (K. Piekoszowski),

Piekary 1865⁴; *Droga do Nieba*, Góra św. Anny 1914; *Kancynał*, (ks. A. Janusz), Cieszyn 1897⁵; *Kancynał i książka modlitewna*, Cieszyn 1865; *Kancynał katolicki*, Opole 1840; *Katolik w modlitwie*, (ks. J. Kühn), Gliwice 1895; *Najśodsze Serce Jezusa*, G. św. Anny 1914¹²; *Praca codzienna* (ks. A. Janusz), Cieszyn 1857; *Śpiewnik dla ludu katolickiego*, Gillar i Hoffmann, Bytom 1908; *Wianek Maryi*, Mikołów (1902); *Wybór najosobliwszych nabożeństw i pieśni*, Mikołów 1883.

W modlitewnikach tych można odnaleźć 68 wyżej podanych pieśni mszalnych, nie licząc pieśni powtarzających się oraz pieśni z minimalnymi przeróbkami tekstu. W innych modlitewnikach tego okresu można również spotkać niektóre z nich. Kompletu wszystkich pieśni mszalnych, podawanych przez te modlitewniki nie znaleziono w żadnym z modlitewników górnośląskich omawianego okresu.

ZESTAWIENIE ALFABETYCZNE NIEMIECKICH PIEŚNI MSZALNYCH WYSTĘPUJĄCYCH W GÓRNOŚLĄSKICH MODLITEWNIKACH DO 1914 R.

A. Pieśni mszalne ogólne:

1. Gott, auf dein Wort
2. Gott und Vater
3. Herr, Deiner Kirche Glieder
4. Herr, des Himmels und Erde
5. Hier liegt vor deiner Majestät
6. O Menschenvater voll der Huld
7. O Tag des Herrn
8. O Vater der Barmherzigkeit
9. Wir knieen glaubig
10. Wir kommen hier zusammen
11. Wir sind entschlossen
12. Wir werfen uns darnieder
13. Vater! Deine Kinder treten in Dein Haus
14. Versammelt hier im Heilligthume
15. Zu dir, Gott Vater

B. Pieśni mszalne przeznaczone na:

- a) *Boże Narodzenie*
 1. Klinget laut ihr Weinachtsglocken
- b) *Wielkanoc*
 1. Jauchzt dem Herrn
 2. Jesus, Heiland aller Sünder
- c) *Zielone Świątki*
 1. Geist vom Vater und dem Sohne

U w a g a : Powyższe tytuły wyjęte są z następujących modlitewników: *Christkatholisches Gebet- und Gesangbuch*, Oppeln 1833³; *Gottesdienstliche Lieder*, Beuthen 1871; *Lobsinget dem Herrn!* Gleiwitz 1884; *Weg zum Himmel*, Pf. L. Skowronek, Ratibor 1911⁶.

LA MESSE DANS LES LIVRES DE PRIÈRES SILÉSIENS PARUS JUSQU'À L'ANNÉE 1914

R é s u m é

Les livres de prières qui étaient en usage en Haute-Silésie jusqu'en 1914 renferment différentes prières destinées à aider les fidèles à assister à la Sainte Messe. Comme le latin dont se servait le prêtre pour célébrer la Messe était inintelligible pour les fidèles, on s'est efforcé de remplacer les textes liturgiques latins par des traductions en langue nationale. Les formes les plus anciennes de ces prières sont des commentaires allégoriques ou symboliques du Sacrifice de la Messe, modelés sur les commentaires d'Amalarius de Metz (vers l'an 850). Les livres de prières dont il est question dans cet article offrent aux fidèles des méditations soit sur l'oeuvre entière de la Rédemption (l'attente du Messie incluse), sur la Passion de Notre Seigneur en particulier, soit sur les souffrances

du Coeur de Jésus. Dans la suite, on a paraphrasé ces prières pour rendre les textes liturgiques plus compréhensibles aux fidèles. Ces paraphrases ont souvent été ajoutées aux allégories ou aux traductions littérales des textes de la Messe. Les compilateurs des livres de prières ne mentionnent que très rarement le nom de l'auteur de ces paraphrases. La meilleure méthode d'assister à la Messe, d'après ces livres de prières, consiste à réciter les prières de la Messe traduites littéralement, étant donné qu'elles permettent aux assistants de mieux participer aux prières du célébrant. Dans ces traductions on trouve parfois les paroles de la consécration traduites en langue nationale, ce qui était en contradiction avec les prescriptions du Saint-Siège, qui interdisait toute traduction en langue nationale des paroles de la Consécration. Les prières de Communion — prières préparatoires et action de grâces — ont été traitées séparément. Elles ont une place à part, en dehors des prières de la Messe. Les livres de prières de la Haute Silésie renferment, en outre, une quantité considérable de cantiques que l'on chantait pendant la Sainte Messe. (Dans ce travail, il n'en a été parlé qu'en passant).

Le présent article ne constitue qu'un essai. Il doit servir, dans la suite, à préparer de nouvelles analyses des matériaux contenus dans les livres de prières de la Haute Silésie en usage jusqu'en 1914.